БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл.
АВГУСТ
10
ЧЕТВЕРГ
№ 187 (8955).
Өртээ 2 көп.

СЭКП Төп Комитединде

Август 8-те, СЭКП Төп Комитединге чөвүлел хурал болган, аңаа дүжүт ажаап алыышкынының болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларының садып алыышкыннарының чоруп турарының, черни мелиорастаар болгаш холумсаалыг чемнер бүдүрер үлетпүрнү хөгжүдер талазы-биле ажылды күштелдирериниң айтырыгларын чугаалажып көрген.

Чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери болгаш кежигүннеринге кандидаттар, СЭКП ТК-ның секретарьлары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң министрлери, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң аппарадының ажылдакчылары, төп солуннарның редакторлары киришкен. Чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев айыткан айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле сорулгаларның дугайында чүве чугаалаан.

ЮБИЛЕЙГЕ ТӨЛЕПТИГ УЖУРАЖЫР ДЭЭШ

Бистиң республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чылын демдеглээринге тураскааткан Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрериниң чурумунуң дугайында болгаш ол чарышка тиилекчилерни шаңнап, мактаар хемчеглер дугайында» доктаалын изии-биле чүүлдүгзүнүп, уткуп-хүлээп албышаан, юбилейжи Хүндүлел демдекти алыр эрге дээш чарышка улам идепкейлиг киржип турар. Республиканың чамдык ажыл-агыйлары бо чарыштың эгелекчилери болганнар. Олар дээрге, Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозу болгаш «Межегей», «Буруңгаар» совхозтар-дыр. Олар боттарынга ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чылынга алдар кылдыр бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

«Искра» колхоз

Колхозтуң ажыл-ишчилери боттарының мооң мурнунда алган хүлээлгелерин чаартып, бүгү курлавырларны санап кергеш, мындыг бедиткен хүлээлгени алганнар: күрүнеге 27 тонна дүктү садар дээниниң орнунга 30,2 тоннаны садар; сүттү — даалгадан 22 тонна хөйнү — 295 тоннаны; эътти пландан ажыр — 50—60 центнерден эвээш эвес садар. Мал ажылын четчир санныг чемнер-биле хандырары улуг ужур-дузалыг деп чүвени барымдаалааш, бо чылын сигенни 1347 тонна деп планнааның орнунга, ону 1550 тоннаны белеткээр. Тараа саваңын планнаанындан 100 тоннаны хөйнү сарааттап салыр.

Колхозтуң ажыл-ишчилери ол ышкаш кукурузадан болгаш чайгаар үнген сигеннерден 3800 тонна силосту салыр, 600 тонна концентраттарны белеткээр деп шиитпирлээн. Колхозтуң малчыннары малдың баш санын өстүрериниң планын: мыйыстыг бода малдың — 101,4 хуу, өшкүнүң — 105, хойнуң — 100,2 болгаш чылгы малдың — 106 хуу күүседирин хүлээнип турар. Ажыл-агыйның тараажылары гектар санындан ортумаа-биле 9,2 центнерден эвээш эвес дүжүттү алыр дээннер. Ооң түңнелинде күрүнеге планда көрдүнгенинден 400 тонна хөй — 1050 тонна тарааны садар.

«Межегей» совхоз

ХОВУ АЖЫЛЫ. 15.750 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден тараа культураларының 12,5 центнер ортумак дүжүдүн, ооң иштинде — 11.357 гектар кызыл-тастың гектар бүрүзүнден — 14 центнер дүжүдүн алыр. Ооң түңнелинде совхоз күрүнеге 6.900 тонна тараа садар дээнин 11.040 тонна кылдыр эде көрген. Совхоз күрүнеге 1166 тонна картофель садар дээнин 1200 кылдыр эде көрүп турар. Ол ышкаш 700 тоннаның орнунга 800 тонна ногааларны садар. Келир чылдың дүжүдүнүң үндезининиң салыры-биле 9.000 гектар аңгыс черни андарар.

МАЛ АЖЫЛЫ. Малдың тодуг-догаа кыштаглаарының хандырары-биле 4.288 тонна сигенни, 150 тонна сенажты белеткээр, 15.660 тонна силосту салыр. Сүттүң нийти саалдазы планда 23.200 центнер кылдыр көрдүнген болза, ону ам 23.887 центнер чедирер; саар инек бүрүзүнден ортумаа-биле 2380 килограммны саап алыр деп планнааның орнунга — 2450 килограмм сүттү саарын көрүп турар. Күрүнеге 19000 центнер сүттүң орнунга 20.000 центнерни, 320 центнер дүктүң орнунга — 325 центнерни садар.

«Бурунгаар» совхоз

Ажыл-агыйның ажыл-ишчилери күрүнеге эът садарының чыл планын хуусаазындан эрте—декабрь 1-де күүсеткеш, Төрээн чурттуң складтарынче 10 тонна эътти немештир чорудар деп шиитпирлээн. Ол ышкаш күрүнеге пландан ажыр 25 центнер дүктү садар. Күрүне шыгжамырынга план ёзугаар 2100 тонна тараа урар дээниниң орнунга 4.500 тоннаны садар. Малдың чедишкинниг кыштаглаашкынын хандырар сорулга-биле чемнер белеткээр ажылды августуң 25-те бүрүн доозар болгаш пландан дашкаар 100 тонна сигенни немештир белеткеп алыр. Октябрь 10-га чедир мал кажаалары болгаш малчыннар чурттаар бажыңнарны бүрүн септеп, белеткээр. Совхозка пландан дашкаар ийи-ийи квартиралыг ийи бажыңны болгаш механизаторларга 60 оруннуг общежитиени туткаш, дужаар. Келир чылдың дүжүдүнүң үндезининиң салыры-биле шөлдерже 5000 тонна органиктиг чемишчилгени, сөөртүп тегер болгаш аңгыс андарылгазының планын октябрь 15-ке чедир күүсеткен турар.

* * *

ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чылынга алдар кылдыр идепкейлиг чаржырынче болгаш бистиң күрүнениң төөгүзүнде ол алдарлыг болуушкунга төлептиг күш-ажылчы белектиг ужуражырынче Тываның бүгү ажыл-ишчилерин үстүнде ажыл-агыйларның колхозчулары болгаш ажылчыннары кыйгырган.

Мурнакчыларга алдар!

БЕШ ХОНУКТУҢ ТҮҢНЕЛИ

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң партия болгаш ажылчын комитеттери сигенчи бригадалар, звенолар аразында калбарган социалистиг чарыштың эрткен беш хонуунуң түңнелин үндүрген. Совхозтуң мал чеминиң белеткелинде механизастаттынган 3 звено, хол-биле сиген белеткеп турар 5 звенолар болгаш сиген кезер 5 агрегаттар ажылдап турар. Олар нийтизи-биле 716 гектар чайгаар үнген оъттуг черлерниң сигенин кескеш, 488 тонна сигенни сарааттаан.

Мал чеми белеткээриниң талазы-биле коммунист Николай Белекке удурткан № 1 механизастаттынган звенонуң сигенчилери сөөлгү беш хонукта 90 тонна сиген бөлүп сарааттаар хүлээлгезин 123 тонна кылдыр ажыр күүсеткеш, бирги черде чоруп турар.

Трактор-биле сиген кестирип турар агрегаттар аразында чарышка Семён Маковкинниң агрегады тиилээн. Хол-биле сиген кезип турар звенолардан Көк-Чыраа салбырында Доңгак Бирлейниң удурткан звенозун тиилекчи деп санааш, 40 рубль-биле шаңнаан. Сиген белеткелинде звенолар, агрегаттар беш хонукта тодаргай хүлээлгелиг, организастыг ажылдап турар.

О. ТАВАА.

«Сельхозтехниканың» Кызылда районнар аразының каттыжыышкынынга «Көк-Тей» совхозтуң механизатору Федор Оюн бодунуң бо чылын дүжүт ажаап алыышкынынга киржир комбайнын алды-ла ажыл хүнүнде эки шынарлыг кылдыр септеп дооскан.

«СК-4» дээр комбайнын ол дүжүт ажаап алыышкынынга бүрүн белеткеп алган.

ЧУРУКТА: Федор ОЮН.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга

Балхаштың даг-металлургия комбинады — казахстан индустрияның улуг бүдүрүлгези

Балхашта Октябрь революциязының 50 чылы аттыг Ленин орденниг даг-металлургия комбинады амгы үеде шаанда хаанныг Россияның чес эзилдирер бүгү заводтарындан дыка хөй чести берип турар. Совет Эвилелиниң барык 1000 бүдүрүлге черлери ооң продукциязын ап турар. Ол комбинат даштыкыда база ат-сураа калбарган. Ооң чезин амгы үеде Польшаже, Чехословакияже, ырак-ыраак Кубаже, маадырлыг Вьетнамче, Венгрияже, ГДР-же, Болгарияже болгаш өске-даа чурттарже чудуруп чорудуп турар.

Ол комбинатты тургузарынга болгаш ооң дериг-херекселдерин ажыглалга киирерине акы-дуңма республикаларның киирген үлүү база эвээш эвес. Урал, Белоруссия, Узбекистан аңаа дериг-херекселдерни, күчүлүг станоктарны болгаш чүъгүн боду дүжүрер машиналарны чорудуп берип турар. Армениянын болгаш Украинаның тускай эртемниглери казах эштери-биле кады бүдүрүлге чорудулгаларын улам сайзыраңгайжыдып турарлар. Металлургтарның болгаш дагжыларның аныяк хоорайы Балхаш ленинградчы архитекторларның төлевилелин ёзугаар тургустунган.

1972 чылда ол бүдүрүлге черниң коллективи эрткен чылдыы-биле деңнээрге, сайгарган продукцияның хемчээлин элээн каш миллион рубльге улгаттырар.

Комбинатта ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыш улам калбарып турар. Ында эп-найыралдыг ажылдап турар аңгы-аңгы националдың кижилери киржип турарлар.

ЧУРУКТА: коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары металлургтар казах Тулууга Джумантаев болгаш орус Николай Бутуев.

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Комбайннарда чайнаан беш адырлар

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын төлептиг уткуур дээш Калуганың тараажылары «Юбилейлиг чылда шалыпчы ажылдаар» деп лозуң-биле чаржып турар. Тараа кезилдези бо чайын ышкаш кажан-даа мындыг бедик темпилер-биле чоруп көрбээн. Тарааның барык үштүң ийи кезээн ам безин кестирген болгаш бастырган. Ол дээрге эрткен чылдың бо үезинде турганындан барык ийи ажыг катап хөй-дүр.

Ол дээрге хөй муң механизаторларның шалыпчы ижиниң ачызы-дыр. Аажок изиг турзажок, олар даң чырыындан эгелээш караңгы дүнге чедир боттарының хову корабльдерин кагбайн турарлар. Күш-ажылчы эрес-маадыр чоруктуң демдээ кылдыр оларның машиналарының бункерлеринде кызы беш адырлар чайнап турар.

Калуга областың колхозтарының болгаш совхозтарыны механизаторлары дүжүт ажаап алыышкынының бо шиитпирлиг хүннеринде ажыл-ишке боттарын ёзулуг мастерлер кылдыр көргүзүп, хүнде-ле бүдүн чартык болгаш ийи норманы күүседип турар.

(СЭТА).

Чарыш тиилекчилеринге туктар

ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу болгаш Көдээ ажыл-агый база белеткелдер ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының профэвилелиниң Төп Комитеди совхозтарның, күрүнениң уксаажыдылга заводтарының, эртем-шинчилел албан черлериниң дуржулга-бүдүрүлге болгаш шенелде ажыл-агыйларының, көдээ ажыл-агыйның өөредилге черлериниң өөредилге-дуржулга черлериниң болгаш ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга дорт хамаарышкан өске-даа бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның аразынга 1972 чылдың бирги чартыында Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрген.

Чарыштың тиилекчилеринге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш Көдээ ажыл-агый база белеткелдер ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларыны профэвилелиниң Төп Комитединиң шилчиир Кызыл туктарын, а ол ышкаш акша шаңналдарын тывыскылаан.

(СЭТА).

Совет-индий найыралдың айы

Совет-индий найыралдың айы август 9-та бистиң чуртувуска эгелээн. Ук айны Совет Эвилелиниң болгаш Индияның аразында Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң бир чыл болганынга, а ол ышкаш Индияның хамаарышпас чорүүн чарлааннының 25 чылынга бараан болдурган.

Найыралдың совет ниитилелдер эвилелиниң ажылдакчыларының СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнатканы-биле алырга, совет-индий культурлуг харылзаалар ниитилелиниң салбырлары ажылдап турар тос эвилелдешкен республикага — Азербайджанга, Белоруссияга, Казахстанга, Киргизияга, Литвага, Латвияга, Таджикистанга, Туркменияга болгаш Узбекистанга айның хүннеринде ажылчы чоннарның бо хүннерге бараан болдурган митингилерин болгаш хуралдарын организастаар. Ниитилелдиң коллективтиг кежигүннери болуп турар үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге, культура албан черлеринге (ам коллективтиг кежигүннериниң саны 200 четкен) митингилер болгаш кежээлер база болур.

Москвачылар айга идепкейлиг киржир. Чөөн чүктүң улустарының уран чүүлүнүң музейинде «Индияның уран чүүлү» деп делгелгени белеткеп турар. ССРЭ-ниң В. И. Ленин аттыг Күрүне библиотеказы индий шүлүкчүлерниң болгаш прозаиктерниң номнарының, а ол ышкаш совет авторларның найыралчы чур дугайында чогаалдарыны делгиирин организастаа ССРЭ-ниң Эртемнер академия Чөөн чүк эртемнерини институду Эртем чөвүлелини хуралын Индияның 25 чы юбилейинге бараан болдурар Индий кино режиссёрларыны чогааткан чечен чогаал бол гаш документалдыг фильмне рин кинотеатрлар экраннарынга көргүзер.

(СЭТА).

РОССИЯНЫҢ АВТОНОМНУГ РЕСПУБЛИКАЛАРЫНДА

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

АКЫ-ДУҢМА ӨГ-БҮЛЕ

ЯКУТСК. Ында улус ажыл-агыйның чедишкиннериниң республика делгелгези ажыттынган, ында ССРЭ-ниң акы-дуңма өг-бүлезинге Якутияның хөгжүлдезиниң дугайын чугаалап турар.

Якутия — девискээриниң талазы-биле эң улуг автономнуг республика. Ол Россия Федерациязының бешки кезээн ээлеп турар.

Якутияны эртинелерниң шыгжамыры деп адап турар. Барын-Якуттуң алмаазыг чери, Чөөн талазының ак-коргулчуннуг районну. Лена-Вилюйнуң газ-биле байлак девискээри, Мурнуу-Якуттуң кокстуг хөмүр-даш болгаш демир рудалыг бассейни, Алданның, Индигирканың, Янаның алдын уургайлары, сурьма, мөңгүн-суу болгаш полиметаллдыг рудалары дээн ышкаш ол черниң бойдус байлактарын кижи санап четпес.

Совет эрге-чагырганың чылдарында республикага үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрериниң хемчээли барык 300 катап улгаткан. Амгы үеде Якут АССР-ниң электри станциялары бир чылда-ла Россияның бүгү станцияларының 1913 чылда ажылдап үндүрүп турганы хире электри энергиязын берип турар апарган.

Якутияда тос чаа хоорайлар, ажылчыннарның хоорай хевирлиг 47 суурлары, муң ажыг чаа-чаа чурттакчылыг черлер, 230 ажыг үлетпүр бүдүрүлгелер тургустунган. Чүгле сөөлгү беш чыл планының чылдарының иштинде 42 бүдүрүлге черин ажыглалда киирген. А республиканың чону эрткен беш чылда бир миллион ийи чүс муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн алган. Дыка хөй школаларны, клубтарны, уруглар садтарын, яслилерни тудуп тургускан.

Д. ДУБЯКИН.

* * *

ЧУРУКЧУГА БААР ДЭЭШ

ГРОЗНЫЙ. Чечен-Ингуш АССР-де мурнакчы диртип турар «Коммунизмче орук» колхозтуң төп сууру турар Нестеровск дээр станицаның чурттакчылары дарган И. А. Бедевко чаа костюм кедип алгаш, бир-ле черже үргүлчү чоруп турар апарганын эскерип кааннар.

— Иван Антонович, кай баарынар ол?— деп, кожазы сонуургаан.

— Чурукчуга барып чурудар дээш — деп, дарган чоргаар харыылаан.

Ол черниң хоочун кижилери шуптузу шынап-ла чурукчуга барып шуптузу чурутканнар. Грозный чурттуг чурукчу С. М. Сухоруков «Колхозтуң хоочуннары» деп чуруун доозупкаш, станцияның чонунга сонуургадып көргүскен. Ол ам Нестеровскиде тудуп турар чаа Культура бажыңының ханазын каастаар.

РСФСР-ниң чурулга фондузунуң Чечен-Ингушетияда салбырының бөлүк чурукчулары боттарының чаңгыс чер чурттугларының ажыл-ижин көргүскен чогаалдарны тургузуп турарлар.

Келир күзүн Чечен-Ингушетия бодунуң автономиязының 50 чыл оюн демдеглээр. Чурукчулар ол хүнге болгаш ССРЭ-ниң чартык чүс чыл оюнга белеткенмишаан, төөгүлүг темаларга ажылдап турарлар. Чижээ, Ф. Сачконуң «Чеченге Совет эрге-чагырганы тургусканы», А. Беловтуң «Правданың» сөстери дагларда» деп чуруктары оларга хамааржып турар.

Г. НАСОНОВ.

* * *

АРГА-ЫЯШТЫҢ ЧАЛЫЫ ӨҢНҮКТЕРИ

ЙОШКАР-ОЛА. Республиканың ногаан байлаан өстүрүп, камгалаарынга беш муң үстүкү классчылар ыяш ажыл-агыйларынга дузалажып турар. Район санында школачы ыяш ажыл-агый черин организастаан. Аныяк лесоводтар чайын ыяш тарып одуругларга, а кыжын—тускай бөлгүмнерге арга-ыяш дугайында эртемни шиңгээдип ап турар. Сөөлгү үеде олар боттарының холу-биле 1.200 гектар черге он миллион хире ине бүрүлүг чаш ыяштарны олуртканнар.

Уруглар чүгле ыяш олуртуру-биле кызыгаарлаттынмайн, харын-даа оңу тарыыр хөрзүннү база байлакшыдып, белеткеп турарлар. Республиканың Ыяш ажыл-агый министерствозу Йошкар-Ола хоорайның № 23 школазынга Светлый дээр хөл чанында бир участокту тускайлап берген. Ында арга-ыяжы өрттенип калган черге аныяк ыяштың дайзыны курттар дыка өскен турган. Уруглар ону хүлээп алган соонда ооң саргарып, када берген хадыжыгаштарын шуптузун кезип каапканнар. Ооң соонда оларның дазылдарын тускай машиналар-биле тура тырткаш, ол бүгү бокту өрттедипкеннер. Үш чыл дургузунда уруглар ындыг арга-биле он-он гектар черниң хоралакчы курттарын узуткаан. Ам ол черлерде чиңгир ногаан, аныяк ыяштар бир ыяң апаргай сегленейнип тургулаар.

Светлый хөл эриинге чоокта чаа школачы ыяш ажыл-агый черлериниң төлээлекчилери чыгып келгеш, чээрби үшкү школаның дуржулгазы-биле танышканнар. Ыяш ажыл-агыйының болгаш Чырыдыышкын министерстволарының удуртукчулары ол слётту эрттиргеннер.

Школа дооскан дыка хөй аныяк оолдар, кыстар боттарының сонуургап, хандыкшаан мергежилин — лесоводтар боор артык каарлар. Олар Марийниң политехниктиг институдунуң ыяш ажыл-агый факультединге билдириишкинин хөй-биле киирип турар.

В. АЛЕКСЕЕВ.

* * *

НЕФТИЧИЛЕРГЕ СТОЛОВАЯ

КАЗАНЬ. Лениногорскиниң септелге-механиктиг заводунуң планында чаа хевирниң чагыын — столовая-вагоннарны айтып турар. Олар нефть казып тывары-биле чер үттеп турар бригадаларның ажылчыннарынга эргежок чугула. «Татнефть» каттыжыышкыны столовая-вагоннарны кылып үндүреринге четчир санныг акша-хөреңгини болгаш материалдарны тускайлап берген. Баштайгы ындыг столовая Лениногорскиниң чер үттээр эргелелинде ажылдап турар.

Нефть шиичээчилерниң хоорайлары болгаш ажылчын суурлары — Альметьевскиде, Лениногорскиде, Бугульмада ниитиниң чемненилгезиниң доктаамал столоваяларының четкиш база калбарып турар. Ам ол черлерге хары угда алды муң кижи чемненип болур апарган.

А. ДЬЯЧЕНКО.

* * *

1972 ЧЫЛДЫҢ ШЫЛГАЛДАЗЫ

ЧЕБОКСАРЫ. Чувашияның дээди өөредилге черлеринге кирериниң экзаменнерин тудары-биле алды муң хире оолдар, кыстар билдириишкин киирген. Ол болза республиканың дээди өөредилге черлериниң туруп келгени бүгү 40 чылының кайызындан-даа хөй болганы ол. Олар чээрби националдарның төлээлекчилериниң студентилер коллективинге немежип кирерлер. Ол ышкаш бүгү чурттуң аңгы-аңгы республикаларындан болгаш областарындан аныяктар Чувашияга өөренири-биле база чедип кээп турар.

Дээди өөредилге черлеринге чаа өөредилге чылының бир онза чүүлү — колхоз болгаш совхоз стипендиаттарының улам өскени болур. Бо чылын оларның саны ийи катап өзер.

А. СТУДЕНЕЦКИЙ.

* * *

ЧАЙНЫҢ ЧААГАЙ ДҮЖҮДҮН — СИБИРЬЖИЛЕРГЕ

ОРЖОНИКИДЗЕ. Бо чылын Соңгу Осетияда ногааларның дүжүдү дыка чаагай болган. Ол черниң чурттакчылары ындыг дүжүттү черле көрүп көрбээннер. Эң ылангыя Ардон, Пригород болгаш Киров районнарының ажыл-агыйларында суггаттыг черлерниң дүжүдү онза чаагай болган. Ол черлерниң дыка хөй звенолары гектар санындан-на 260 центнер чедир огурецти болгаш помидорну ажаап ап турар. Чаа дүжүттү удур-ла болбаазырадып турар.

Ардонның болгаш Черменниң заводтарының ажылдакчылары чаа дүжүттен кылган кат-чимис болгаш ногаа консерваларын баштайгы 50 вагонга чүдүргеш сибирьжилерже чорутканнар. Кыдыкы Соңгу чүктүң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынче кат-чимистен кылган бүдүн-чартык миллион лааза консерваларны чоруткан.

Т. ЕФИМЦОВ.

* * *

ТАЙГАНЫҢ ЭМ ҮНҮШТЕРИ

КЫЗЫЛ. Тываның тайга-сыннары кайгамчык-ла байлак. Республиканың аңчылары чылдың-на муң-муң киш, диин, ас, дилги бежин аңнааш, тып турарлар. Ыяш үлетпүр ажыл-агыйлары болгаш белеткел контораларыдаа чайгы база күскү үелерде чүс-чүс тонна мөөгүнү, көк-катты, кызыл болгаш кара инек-караан чыып ап турар. А бо үеде тайга-сыннарже эм-таң үнүштерниң чыыкчылары аъттанышканнар. Республиканың үжен хире аптекалары ону хүлээп ап турар.

Тываның төп аптеказының складында 500 килограмм ажыг эм үнүштери кирген, оларның аразында — чүс ажыг килограмм теве-кудуруу база бар.

М. ХУНКАЕВ.

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯНЫҢ САЛЫЫШКЫНЫ

Партийжи амыдырал

Тыва АССР-де, бистиң чуртувустуң кайы-даа булуңнарындаазы-биле бир дөмей, совет интеллигенцияның, экономиканың болгаш культураның тускай эртемниглериниң улуг отряды бар апарган. Школаларда болгаш өөредилге черлеринде барык 4 муң кире башкы, эмнелге албан черлеринде 5 муң эмчи, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде хөй санныг агрономнар, зоотехниктер, мал эмчилери ажылдап турар. Үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш ха- ылзаа бүдүрүлгелеринде инженер-техниктиг интеллигенцияның кол нуруузу хаара туттунган.

Коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын шиитпирлээриңге интеллигенцияның ролю доктаамал улгады- ын партияның XXIV съездинге айыткан. Специалист бүрүзү партияның болгаш улустуң мурнунга бодунуң хүлээлгезин ханызы-биле билбишаан, долу күш-биле ажылдаар ужурлуг дээрзин партияның Кызыл хоорком болгаш СЭКП райкомнары, партия организациялары онза чугула деп санап турар. Тос- у беш чылдың кол сорулгалары — ниитилел бүдүрүлгениң ажыктыг чорууң, күш- жылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери ышкаш айтырыгларны шиитпирлээринче интеллигенцияның инициативазын, кол күжүн мөөңнеп турар.

Бистиң республиканың интеллигенциязы партия организацияларының удуртулгазы-биле партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга салыышкынын киирип турар. 1971 чылда республиканың үлетпүр ажылдакчылары күрүне планын 105,4 хуу күүсеткен. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли эрткен чылга бодаарга, ,7 хуу өскен. Бо чылгы мп оон чавызаваан.

Кодээ ажыл-агый талазы-биле эът, сүт, дүк садарының планнары 1972 чылдың рги чартыында ажыр күүсеттинген.

Даандырган ажыл-херекке башкы кадрларның харысалгазы бедээн. Школачы аныяктарның өөредилге-кижизидилгезин бедик деңнелге организастап турар. Республиканың школаларында 900 ыг башкы элээн каш чыл аштыр ийи чылчылар чок ажылдап турар. Интеллигенцияның идей-теоретиктиг деңнелинче партия организацияларының сагыш салыышкыны штелген.

Специалист бүрүзү марксичи-ленинчи эртемниң үндезиннери-биле чепсегленген, партияның политиктиг сорулгаларын тодаргай билир болгаш кижилер-биле ажылдап шыдаар ужурлуг дээрзин «Череповецкиниң металлургия заводунуң удуртукчу болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының коллектив кежигүннериниң идей-политиктиг кижизидилгезинге киржилгезиниң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында чугаалап турар.

Республиканың партия организациялары үстүнде доктаалды база партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан, бо талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. Интеллигенцияның идейлиг кижизидилгези болгаш теоретиктиг өөредилгезиниң айтырыглары бюроларга болгаш партия хуралдарынга чугаалажып турган. Эрткен өөредилге чылында партия чырыдыышкынының системазынга теоретиктиг 181 семинарларга хөй санныг интеллигентилер өөренген. Марксичи-ленинчи теорияның болгаш коммунистиг тургузуушкунунуң практиказының талазы-биле эртем-теоретиктиг конференцияларга эртемденнер, инженерлер, башкылар доктаамал киржип келген.

СЭКП Кызыл хоорком унуң чанында марксизм-ленинизмниң кежээки университеди интеллигенцияның политиктиг билиглерин бедидеринге улуг рольду ойнап турар. Беш чыл дургузунда университетти 200 кижи дооскан. Олар политиктиг дээди билигни чедип алган.

Кызылдың автосептелге заводунуң партия организациязы интеллигенцияның идей-теоретиктиг өөредилгезин эки организастап келген. Шупту специалистер марксичи-ленинчи теорияны, бүдүрүлгени башкарарының эртемге үндезилеттинген принциптерин ханы өөренириниче сагыш салган. Политиктиг өөредилгени коллективтиң мурнунда турар тодаргай сорулгалар-биле холбап турар.

Автосептелге заводунуң партия организациязы кадрларның идейлиг өзүлдезин доктаамал хайгаарап, бүдүрүлгениң экономиказынче ханылаарын чугула деп көрген. Ынчангаш цехтер болгаш бригадалар удуртукчулары чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, коллективтиң хөй-нииити амыдыралынга идепкейлиг киржип турар. Тоску беш чылдың ийиги чылының бирги чартыының планныг онаалдаларын коллектив чедиишкинниг күүседип турар.

Партия организацияларының инициативазын ёзугаар

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларының шупту специалистерин пропаганда ажылынче хаара туткан. «Кызыл тук» совхозта (пропагандист, совхоз директору Ю. П. Занин) экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир школага «Бүдүрүлгениң шынары болгаш культуразы», «Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн доктаамал бедидери — экономиктиг кол сорулга» дээш өске-даа темаларны ажылчыннар ортузунга, фермаларга, бригадаларга сайгарып чугаалашкан. Кичээлдерни шак мынчаар организастаары черле ажыктыг.

«Тыва кобальт», «Тыва-даг-дүгү» комбинаттарда, аэропортта интеллигенция-биле ажылды эки организастап турар.

«Тыва кобальт» комбинаттың парткому болгаш удуртулгазы ында ажылдап турар кижилерниң, ол ышкаш интеллигенцияның ажылдаар болгаш чурттаалга байдалынче кичээнгейни күштелдирген. Чагытайда пионер лагерин болгаш ажылдакчыларга профилакторийни организастаан.

Бо комбинатта инженер-техниктиг үш ажылдакчының бирээзи-ле чаартыкчы. Мында интеллигенцияның чогаадыкчы инициативазы бедик. Тоску беш чылдың баштайгы чылында мында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү элээн өскен. Ам шупту специалистер болгаш коллектив улам бедик күженишкин-биле ажылдап турарлар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың специалистери эрткен чылын 185 чаартыкчы саналды киирген, оларның 134-үн бүдүрүлгеде шиңгээткен. Бо бүгүден 217 муң рубльди бүдүрүлгеге камнап алган.

Каа-Хемниң хөмүр-даш разрези, Тываның геология экспедициязы болгаш өске-даа коллективтерниң партия организациялары интеллигенцияның инициативтиг чоруун бедидеринче сагыш салыышкынны улгаттырган.

Улус ажыл-агый болгаш культура айтырыгларын шиитпирлээринге интеллигенцияның ролюнуң дугайын республиканың партия организациялары чугаалажып турар-даа болза, ажылда четпестер бар. Чамдык партия комитеттери партия эге организацияларының, бүдүрүлге, албан черлериниң удуртукчуларының кичээнгейин специалистерниң инициативазын бедидеринче углавайн турары четпес. Даандырган ажыл дээш харысалганы медереп билири, ажыл-херекти чогаадыкчы бедик мергежил-биле көөрү тускай эртемниглерге кончуг чугула. Ажыл-ижинге кандыг-даа харысалга чок, харын-даа хөй-нииитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар специалистер ам-даа бар боор турар. Арагалаар болгаш ажыл-херээнге харысалга чок чорук дээш Сесерлигниң уруглар бажыңының директору С. Ч. Уроянов, Тыва септелге тудугунуң Каа-Хем тудуг-монтаж участогунуң начальниги О. Н. Бубнов олар ажылындан үндүртканнер.

Чамдык организацияларда, ылаңгыя тудугда специалистер аар-саар ажылдарга чардыккаш, бүдүрүлгениң техниктиг болбаазырадылгазынче сагыш салыр чайы чок чоруктар база бар. Чамдык удуртукчулар специалистерниң саналоналын үнелеп көрбес чоруктар база бар.

Совет специалист чүгле бодунуң мергежилинге хамаарышкан чүүлдер-биле кызыгаарланмас. Мурнакчы дуржулганы нептередиринге, социалистиг чарышты организастаарынга, экономиктиг билиглерни пропагандалаарынга ол эң идепкейлиг киржир ужурлуг. Ону хажыдып турар фактылар база бар. Кодээ ажыл-агыйның специалистеринде республиканың «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери кончуг эвээш. М. А. Хазбулатов, И. М. Сувандии, П. М. Видяков болгаш өске-даа чамдык эштер «Билиг» ниитилелиниң кежигүнү турган безин кодээниң ажылчылчыларының мурнунга лекциялар, илеткелдер чорутпайн келген.

Партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлери совет интеллигенцияның мурнунга чогаадыкчы ажыл-иштиң улам делгем оруктарын ажыдып турар. Коммунистиг партия болгаш совет улус коммунистиг тургузуушкунга интеллигенцияның салыышкынын бедии-биле үнелеп шаан, чогаадыкчы энергияны, чаа диленишкиннерни улам калбартырын күзеп турар.

Республиканың партия организациялары интеллигенцияның чогаадыкчы өзүлдезинче доктаамал сагыш салбышаан, күрүнениң эрге-ажыы, бистиң чуртувустуң экономиказының болгаш культуразының чечектелиишкини дээш ёзулуг демиселчилер кылдыр оларны кижизидип турар.

П. КИСЕЛЕВ,
СЭКП обкомунуң эртем болгаш өөредилге черлериниң килдис эргелекчизи.

ТӨЛЕПТИГ УТКУУР ДЭЭШ

Комсомолчу аныяктарның ортузунга кижизидилге ажылдарын чорударынче угланган чамдык хемчеглерни ВЛКСМ Өвүр райкому чорудуп келген. Кол-ла чүве аныяктарның хостуг үезин ажыктыг организастаары болур. Районнуң төвүнде болгаш кодээ черлерде комсомол организациялары комсомолчу аныяктарның кижизидилгези-биле холбашкан 10 лекцияны чартык чылда номчаан. Лекция номчуп турарларга Торгалыгда В. Донгак, Ч. Монгуш, район төвүнде Ө. Донгак, Солчурда Э. Ондар, М. Мижит-Доржу, Саглыдан К. Куулар оларны хамаарыштырып болур. Ө. Донгак «Аныяктар хостуг үезин канчаар эрттирерил?» база «Арагалаар чорук — ажыл-агыйга шаптыктаар» деп темалыг лекцияларны бөдү ажылдап кылгаш, номчаан.

Аныяктарның ортузунга номчулга конференциялары, диспуттар, айтырыг, харыылар кежээлери, тематиктиг дыштанылга кежээлери чугула черни ээлеп турар. Район төвүнге болгаш колхозтарга, совхозка «Чоннуң оглу», «Херээженниң чоргааралы» деп номнарга номчулга конференцияларын эрттиргилээн.

Янзы-бүрү темалыг диспуттарны комсомол организациялары библиотекалар-биле кады эрттирген болгаш айтырыг-харыылар кежээлерин 8 катап организастаан. Ол ышкаш Саглы кодээ клувунга болгулаан айтырыг-харыылар кежээлери бедик деңнелге эрткен. Сөөлгү үеде ВЛКСМ райкомунуң планын ёзугаар мал эмнелгезиниң, Хандагайты ортумак школазының, тудуг чериниң комсомол секретарьлары С. Ирбен-оол, С. Кужугет, С. Сат олар район төвүнге дыштанылга кежээлерин солун кылдыр организастааннар. Ылаңгыя С. Ирбен-оол биле В. Шаравииниң кодээ ажыл-агыйга хамаарышкан тывызыктарны чогаадып алганы кончуг солун болган. Тудуг участогундан С. Саттың М. Ондарның, Я. Кыргыстың чогааткан оюннары солун болган.

Комсомолчу - аныяктарның хоочун салгалдың кижилери, күш-ажылдың мурнакчылары, хамааты дайынның болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле ужуражылгаларны эрттирери чаңчыл апарган. Саглының комсомолчу аныяктары Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи М. Салчак-биле ужуражылганы эрттиргеннер. Солчурга, Торгалыгга Ш. Сат, М. Даваа, Ш. Чаш-оол-биле ужуражылгаларны эрттиргилээн.

Район төвүнүң комсомол организациялары суббота болгаш улуг-хүннерде «Коммунизмче орук» колхозка күш-ажылчы шефтерни кылыры чаңчыл апарган. Бора-Шайның Хову-Бажында тараа шөлүнүң дажын аштаарынга бүгү комсомол организациялары киришкен.

Мал чеминиң белеткелиниң үезинде ВЛКСМ райкомунуң чанында комсомол организациязы 2,3 тонна сигенни, 1 тонна будук-бүрүнү «Коммунизмче орук» колхозка кылып берген. Ол ышкаш ындыг шефти өске организациялар база чорудуп турар.

Комсомолчу-аныяктарының идей-политиктиг кижизидилгезинге спорт болза чугула черни ээлээр ужурлуг. Амгы үеде ГТО-нуң чаа нормаларын дужаарынче угланган ажылдарны чорудуп турар бис.

Аныяк оолдар, кыстарның ортузунга шериг-патриоттуг кижизидилге ажылдарын чорудуп келген бис. Шериг-патриоттуг кижизидилге талазы-биле 17 лекция аныяктар ортузунга номчуттунган. Район төвүнге шериг назылыгларның болгаш шериг чоруур деп турарларның спартакиадазын эрттирген бис. Орта шупту 54 кижи ГТО-нуң чаа нормаларын хевир аайы-биле дужааганнар.

Июль айда районнуң комсомолчу аныяктарының III-кү район слёду болуп эрткен. Орта хөй талалыг эстафета, хол болгаш бут бөмбүүнге, ча адарынга, якут халышка солун маргылдаалар болган. Слётка ниитизи-биле бирги черни Торгалыгның комсомолчу аныяктары алган. Шеригже чаа чоруп турарларның үделгезин база организастап турар бис.

Шериг хүлээлгезин эки эрттирген Ш. Чаш-оол-биле ужуражылга база болган. Шериг чоруп турарларның мурнундан А. Тюлюш шериг албаның эки эрттирерин хүлээнип ап, өске эш-өөрүн база кыйгырган. ВЛКСМ обкомунуң ажылдап кылган чагыгларын шериг чоруп турарларга тывыскан.

Районнуң комсомолчу аныяктары ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюн төлептиг уткуурлар. Ылаңгыя мал чеминиң белеткелиниң үезинде комсомолчу аныяктарның 4 звенозу тургустунган. Ында шупту 42 комсомолчулар ажылдап турар. Августуң бирги чартыында комсомол организацияларынга бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезин боттандырарының дугайында хуралдар эрттирер бис. Ынчангаш районнуң комсомолчу аныяктары ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш чер-черде комсомол организацияларының удуртулгазы-биле ажылдап турарлар.

К. ДАРЖАЙ,
ВЛКСМ Өвүр райкомунуң секретары.

«Тере-Хөл» колхозтуң Сарыг-Хөл фермазының кол угланыышкыны эът бүдүрери болур. Ында амгы үеде муң ажыг инек бар. Ооң-биле чергелештир ол ферма колхозтуң ясли-садын, эмнелгезин сүт, сметана болгаш саржаг-биле хөй чылдарда хандырып келген. Чайгы үеде ферманың саанчылары 176 инекти саап турар.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл юбилейин күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш саанчылар боттарының аразында социалистиг чарышты калбарткан.

Ийиги кварталдың түңнели-биле алырга, аныяк саанчы Мыыра Хол тиилекчи болуп үнген. Саяна Шимит ийиги черни ээлээн.

ЧУРУКТА: ферманың бригадири Максим Чазынович Сүрүңмаа (оң талазында) мурнакчы саанчы Мыыра Хол-биле чугаалажып тур.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

Республикалар дугайында

Политиктиг литература номнары парлаар чер ССРЭ-ниң 0 чылынга уткуштур «Эвилелдешкен республикалар» деп лүк брошюраларны үндүрер деп турар. Ооң авторлары — вилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнарының даргалары. СЭКП-ниң удуртулгазы-биле раащ ажылчы чоннарның Совет эрге-чагырга чылдарында лус ажыл-агыйының, культураның болгаш эртемниң бүгү цырларынга чедип алган чедиишкиннерин олар чугаалаарлар.

Он беш брошюра бүрүзү — ленинчи национал политиканың тиилелгезиниң дугайында, чаңгыс өг-бүледе бактаап, оммунизм тургузуп турар акы-дуңма улустарның бузулбас айыралының, дузалажыышкынының болгаш кады ажылдаылгазының дугайында чайыннанчак тоожу болур.

Баштайгы үш брошюра парлаттынып үнген. Оларда Груин, Литва болгаш Армян ССР-лер дугайында бижип турар.

(СЭТА).

БЕЛЕТКЕЛ КАНДЫГЫЛ?

Чаа дүжүттүң алдын сарыг тараазын удавас ажаап ап эгелээр. Амгы үеде «Барлык» совхозтуң тараажылары Хову турлаанының болгаш Ээр-Хавак төп шаңының септелгезинде бедик кодурлуушкуннуг ажылдап турар. Ховунуң төп турлаанда быжыглаан звено тараажылар чурттаар бажыңны, столоваяны болгаш кызыл-булуңну чугайлааш, шалаларын дозулаан. Шанда шакта 21 тонна тараа арыглаар күчүлүг машинаны эптеп тургускаш, ооң чоок-кавызын бетоннап эгелээн.

Кылдынган чүүлдер-биле кады четпестерни — тыптыңарын, кылырын далаштырып келген чүүлдерни ыттавайн барып болбас. Хову турлаанда тараажылар чурттаар черниң оруннары болгаш ооң дериг херексели четчелеттинмээн.

Шанда тараа кургадыр херексел мурнунда 2 чылда үрелик болгаш ажылдавайн келген, ону септеп алырының хемчээн албайн турар. Чүгле ол эвес, чүдүрер, дүжүрер, арыглаар машиналарның септелгези эгелевээн. Ол-ла машина техникага ажыглаар 150 тонна кирер кывар-чаар материалдарның савазы куруг, ында чүгле 20 ажыг тонна хире солярка бар.

Бо чыл чаъстыг болганындан Барлык ховузунда автомашина оруун суг үрегдеп баксыраткан. Ол оруктарны тараа ажаап алыышкынының бетинде элик чазаарының хемчеглерин албайн турар.

Совхоз бо чылын 6200 га черде тараа культураларын өстүрүп турар. Ылаңгыя суггаттыг черлерде тарааның үнгени дыка чаагай. Тоску беш чылдың ийиги чылының байлак дүжүдүн ажаап алырда үстүнде илереттинген четпестерни дарый чайладыры негеттинип келген.

Д. МОНГУШ.
«Шынның» кодээ бижикчизи.

ШКОЛА—БҮГҮ ЧОННУҢ ЧУГУЛА ХЕРЭЭ

Коммунистиг ниитилелдиң ургузуушкуну болза экономика болгаш культура хөг- үлдезиниң бедик деңнелин един алыры-биле, кижилер- иң эртем-билииниң болгаш едереедиг чоруунуң бедиш- ини-биле дорт холбаалыг. овет ниитилелдиң коммунизмче улам ыңай бурунгаар- арының программазын ЭКП-ниң XXIV съездизи то- аргайлавышаан, чуртта өөре- илгениң бүгү системазын айзыраңгайжыдары эргежок угула деп айыткан. Социал олгаш эртем-техниктиг деп- илгени хандырарынга, совет ижилериниң бүгү талалыг айзыралынга болгаш кижи- идилгезинге өөредилгениң угула ужур-дузазын болгаш лут ролюн бистиң партиявыс эзде барымдаалап келген. **Аныяктарның бүгү-нити ртумак өөредилгезинче шил- иишкинни бистиң чуртувуста едиишкинниг боттандырып урар.** Сески беш чыл планы- ың үезинде 12 муң ажыг чаа колаларны ажыткан, чус- е техникумнар болгаш рофтехучилищелер ажылдап элээн. Эрткен чылын сес ыл өөредилгезин 4,7 миллион ижи дооскан, оларның ишинден 3,8 миллион кижи азы ажыг хуузу боттарының өредилгезин уламчылап, ортумак эртемни чедип ап ту- ар.

Бүгү-ниитиниң ортумак өредилгезинче бүрүн шил- иишкинни чаа беш чылда андырар дугайында чугула орулганы партияның XXIV ъездизи айыткан. Бо чугула орулганы чедиишкинниг күү- едиринге кол рольду ниити өредилгениң школалары ой- ар ужурлуг. Ынчаарга, сес ылдың албан өөредилгезин школалар боттандырып ту- ар болгай. Сес чыл школала- ын дооскан сургуулдарның арык 60 хуузу өөредилгезин үстүкү класстарга уламчылап, ртумак билигни чедип ап турар. Ниити өөредилгениң школаларынга материал-техниктиг баазаны быжыглаар, өөредилгениң шынарын бедидер, школачыларның кижизидилгезин күштелдирер дугайында СЭКП-ниң XXIV съездизиниң чугула айтыышкынын амыдыралга чедиишкинниг боттандырар сорулга туруп турар. Школалар болгаш өске-даа өөредилге черлери коммунистиг бүзүрелдиң ёзузунга, социалистиг Төрээн чуртунга кызыгаар чок бердинген кылдыр аныяк салгакчыларны кижизидер ужурлуг.

* * *

Школаларның ажыл-чорудулгазы — Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң хүн бүрү кол кичээнгейинде турар. «Аныяктарны бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчидерин доозар болгаш ниити өөредилгениң школазын улам ыңай хөгжүдер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаа хүлээп алган доктаалы болза школаларның ажыл-чорудулгазын улам экижидер дугайында партия болгаш чазактың ада-сагыш салыышкынының база бир чаа илерээшкини боор турар. Школалар ажылының шынарын бедидер дугайында партияның XXIV съездизиниң айтыышкынын күүседир талазы-биле сорулгаларны ол доктаалда улам тодаргайлаан болгаш бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезинче шилчиишкинниң практиктиг оруктарын айтып берген.

Ортумак эртемни аныяктар чедип алзын дээш өөредилгениң бүгү-ле хевирлерин эң долузу-биле ажыглаарын, оларның өөредилгезиниң шынарын бедидерин, коммунистиг кижизидилгезин улам күштелдирерин ол доктаалда айтып турар. Аныяк ажылчыннар, колхозчулар, албан-хаакчылар ортумак билигни чедип алырынга эргежок чугула байдалдарны оларга хандырып бээринче онза кичээнгейни угландырган. Нити өөредилгениң кежээки (ээлчеглиг) болгаш бот өөредилгелиг школаларының ажылын шиитпирдиг экижидерин, оларның четкизин калбартырын болгаш материалдыг баазазын быжыглаарын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаа доктаалында тодаргай айыткан.

Аныяктарга быжыг болгаш ханы билигни бээри, оларның марксичи-ленинчи мировоззрениеге кижизидери — школаларның бирги чергелиг хүлээлгези дээрзин доктаалда онзалап демдеглээн. Совет школа аныяктарга бүгү-ниитиниң ортумак билиин бербишаан, ол билигни эртемниң, техниканың болгаш культураның амгы үеде хөгжүлдезиниң деңнелинге дүүшкен турар кылдыр хандырар ужурлуг. Школаларның бүгү курстарынга хамаарыштыр чаа өөредилге планнарын болгаш программаларын чогаадып кылырын болгаш ол ёзугаар өөредилгени чорударын 1975 чылга чедир боттандырарын, ол планнарга болгаш программаларга дүүштүр чогуур өөредилге номнарын, көргүзүг материалдарын чогаадып кылырын айыткан. Башкыларының чаа, идепкейлиг арга-методтарын, өөредилгениң техниктиг херекселдерин школаларга калбаа-биле шиңгээдип ажыглаарынче улуг кичээнгейни угландырган.

Коммунистиг аажы-чаңга, бедик культурага, өөредилгени болгаш күш-ажылды ак сеткилдиг көөр чорукка өөреникчилерни кижизидер дээш бар бүгү-ле аргаларны школалар долузу-биле ажыглаар ужурлуг. Школачыларның эстетиктиг, шериг-патриоттуг, эртем-атеистиг кижизидилгезин күштелдирери, оларның күш-дамыр талазы-биле өзүлдезиниң дугайында сагыш салыры онза чугула негеттинип турар. Өөреникчилерниң ада-иелери-биле школаларның харылзаазын улам-на быжыглаары, өг-бүлеге база школага моральдыг негелделерниң чаңгыс эвин чедип алыры база эң чугула сорулгаларының бирээзи боор турар.

Ниити өөредилгениң күш-ажылчы болгаш политехниктиг школаларын улам ыңай хөгжүдери болгаш сайзырангайжыдары, коммунистиг тургузуушкуннуң практиказы-биле оларның харылзаазын быжыглаары эргежок чугула деп партияның Төп Комитеди болгаш Совет чазак санап көрген. Политехниктиг өөредилгениң эрге-ажыынга дүүштүр школага өөредилгени амгы үениң бүдүрүлгезиниң үндезиннерин шиңгээдип алыры-биле сырый холбаштырары, сургуулдарның фабрика, заводтарга, колхоз, совхозтарга практиказын, экскурсияларын үргүлчү организастаары эргежок чугула.

Школачыларның күш-ажылчы өөредилгезин болгаш кижизидилгезин күштелдирер төлээде, чогуур хемчеглерни школаларга боттандырары негеттинип турар. Эки дериттинген өөредилге-бүдүрүлге цехтерин, школаларның болгаш школалар арасының бүдүрүлге мастерскаяларын организастаары, өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының ажылын доктаамал сайзырангайжыдары чугула. Чайгы дыштанылганың үезинде школачыларны, ылаңгыя үстүкү класстарның өөреникчилерин улус ажыл-агыйынга, хоорайлар болгаш суурлар чаагайжыдылгазынга, ногаанчыдылгазынга, бойдус камгалалынга организастыг киириштирери чугула деп санап көрген.

Школаларның мурнунга ам чаа, улуг сорулгаларның салдынганын демдеглээр херек. Ол сорулгаларны чедиишкинниг күүседир чорук аныяк салгакчыларның өөредилгезин болгаш коммунистиг кижизидилгезин улам ыңай экижидер болгаш ССРЭ-ге өөредилгениң бедик деңнелин хандырар арганы бээр.

Бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезинче шилчиишкинни хандырар үеде **башкыларның ролю болгаш харысалгазы улам бедип турар. Башкыларның чүткүлдүг болгаш чаагай ажылын бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары улуг хүндүткел-биле үнелеп турар.** «Башкы ажылы болза, бистиң чуртувуста эң-не хүндүлүг болгаш чоннуң хүндүлээри тускай эртем боор турар» деп, СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев башкыларның Бүгү-эвилел съездизинге чугаазынга онзалап демдеглээн.

Совет Эвилелинде башкы кадрларның саны амгы үеде 2,7 миллион кижи четкен болгаш бистиң чуртувустуң интеллигенциязының эң-не хөй санныг кезии боор турар. Чыл бүрүде Совет Эвилелинде башкы институттарын болгаш училищелерин 100 муң аныяк башкылар доозуп турар. Башкыларның күш-ажылының болгаш амыдырал-чурттталгазының байдалдарын экижидер, оларның идей-теоретиктиг деңнелин болгаш башкы мергежилин бедидер дугайында доктаамал сагыш салыышкынны Коммунистиг партия болгаш Совет чазак илергейлеп келген болгаш илергейлеп-даа турар.

Аныяк салгакчыларны кижизидер болгаш өөредир херекке кол роль башкыларга хамааржыр. Башкы кижи болза бодунуң бедик культуразын, эртем-билиин, чаагай амыдырал-чурттталгазын аныяк салгакчыларны өөредир болгаш кижизидер херекке бүрүнү-биле бараан болдурар ужурлуг деп, СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң школа дугайында доктаалында тодаргай айыткан. Башкы кадрларның билиин болгаш педагогиктиг мергежилин үргүлчү бедидер сорулга-биле башкыларның доктаамал аттестациязын кылырын чурумчудуп доктааткан. Аттестация үезинде онза шылгараан башкыларга «улуг башкы» болгаш «башкы-методист» деп аттарны тывсырын шиитпирлээн.

Чырыдыышкын талазы-биле моон соңгаарты чедиишкиннер улус өөредилге органнарының ажыл-чорудулгазындан кол хамааржыр дээрзин база демдеглээр херек. Бүгү уруглар сес чылдың өөредилгезинге хаара туттунган турар дугайында сагыш салыры, аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезин хандырарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары, школаларга өөредилге - кижизидилгелиг ажылдың шынарын экижидери, башкыларның мергежилин бедидеринге идигни бээри — улус өөредилге органнарының амгы үеде чугула сорулгалары болуп турар.

Школаларның болгаш башкыларның ажылын улам ыңай экижидеринге чугула роль педагогика эртеминге хамааржыр. Политехниктиг өөредилгени боттандырарының эң-не ажыктыг болгаш дээштиг аргаларының дугайында, школаларның, ада-иелерниң болгаш хөй-нииитиниң дем-биле ажылдаар арга-методтарының болгаш хевирлериниң дугайында эртемге база практикага үндезилеттинген сүмелерни педагогика эртеми ажылдап кылгаш, школаларга бээр ужурлуг.

Школа дугайында сагыш салыышкын болза, ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң, профэвилелдериниң болгаш комсомолдуң хүн бүрүде кол кичээнгейинге турар ужурлуг. Аныяктарны ортумак өөредилге-биле хаара тудар даалганы чыл бүрүде күүседири, школаларның өөредилге-материалдыг баазазын быжыглаары, бичии уругларны саат чокка дажыглаарын болгаш бүгү школаларга дүштеки чылыг чемни организастаары — совет органнарының дорт хүлээлгези болур. Күш-ажылчы коллективтерниң школаларга шеф ажылының ажыктыын амыдырал бүрүн бадыткаан. Ынчангаш шеф ажылын чер болганга калбаа-биле организастаары эргежок чугула.

Башкыларның күш-ажылын организастаарын улам сайзырангайжыдарынче, оларның чурттталга-амыдырал болгаш дыштанылга байдалдарын экижидеринче хүн бүрүнүң кичээнгейин угландырары чер-черниң профэвилел организацияларындан негеттинип турар. Өг-бүлеге болгаш школага дузалаар чөвүлелдерниң болгаш комиссияларның ажыл-чорудулгазын профэвилелдери углап-шиглээр, удуртуп-башкарар ужурлуг. Школададан дашкаар уруглар албан черлеринге — пионерлер бажыңнарынга болгаш ордуларынга, аныяк техниктерниң станцияларынга профэвилел организациялары боттуг дузаны көргүзери чугула.

Аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезинче шилчиирин хандырар талазы-биле комсомол организацияларының мурнунда харысалгалыг улуг сорулга туруп турар. Школаларда комсомол болгаш пионер организацияларынга удуртулганың арга-методтарын, хевирин ВЛКСМ комитеттериниң талазындан улам-на сайзырангайжыдары эргежок чуула.

* * *

Бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезинче шилчиишкинни доозары — бүгү чоннуң ёзулуг херээ боор турар деп, партияның Төп Комитеди болгаш Совет чазак айыткан. Ынчангаш социал талазы-биле бо чугула хемчегни амыдыралга боттандырар дээш партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, бүдүрүлге, колхоз, совхоз удуртукчуларының, школаларның болгаш өөредилге черлериниң улуг харысалгазын, а ол ышкаш школаларга бүгү ажылчы чоннарның деткимче-дузаламчызының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

И. ВОРОЖЕЙКИН.

Шаңнал-макталдыг ажыл-ишчилер

Байыр-оол Сат, ооң өөнүң ээзи Дуктүг олар Ленин аттыг колхозтуң малын 15 чыл ажыр кадарып келгеннер. Амгы үеде олар Терентиг бажында серин чайлагда колхозунуң 278 өшкүзүн семирти кадарып турарлар.

Тоску беш чылдың ийиги чылында Саттар чүгле колхозунга эвес, харын Чөөн-Хемчик районга бедик көргүзүглүг болганнар. Тодаргайлаарга, олар төрүүр 100 өшкүден 115 анайны менди доруктурбушаан, бир өшкүден-не ортумаа-биле 740 грамм дүк алган.

Малчыннарның эки ажылын төрээн колхозу үнелеп, мактап, шаңнап келген. Чоокта чаа болуп эрткен, чартык чыл түңнели үндүрген, колхозтуң байырлалынга ол ажыл-ишчи ийи кижиниң кайызы-даа Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң хүлер медальдары-биле шаңнатканнар. Оон ыңай СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң Хүндүлел бижиин ук өг-бүле база алган.

Колхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг киржилгези дээш Байыр-оол Сат мооң мурнунда чазактың бедик шаңналы — Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени болгаш Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаткан.

Дуктүг Сат район Совединиң депутады. Чоннуң айбычызы хүлээлгезин ол база ак сеткилдиг күүседип турар.

ЧУРУКТА: Дуктүг, Байыр-оол САТТАР.

Сөзү болгаш фотозу С. МОНГУШТУУ.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары" орден-биле болгаш „Иениң медалы" медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 186 «Шында»).

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Бады-Сүрен Мадар-ооловна **Куулар** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Монгуш Маннай-ооловна **Дуктүүней** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Бичии-Уруг Саспыкпановна **Саая** — Дөң-Терезин ортумак школазының башкызы.

Оюу Ендаповна **Саая** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Хирлиг Лама-Хүрүевна **Саая** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Дагаанак Устуновна **Донгак** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Кара-кыс Ламаевна **Ооржак** — Дөң-Терезин суурда өг-бүле ээзи.

Клара Дамбыйевна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Седенмаа Монгушевна **Ооржак** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Шуру Комбужаповна **Ооржак** — Дөң-Терезин суурда өг-бүле ээзи.

Бак-кыс Байыровна **Хомушку** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Каратан Көк-Саловна **Хомушку** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Анчымаа Ендановна **Донгак** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Хилермаа Агбаановна **Донгак** — Барлык суурда өг-бүле ээзи.

Дыртыына Чалбаковна **Күжүгет** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Шараповна **Куулар** — Дөң-Терезинниң уруглар яслизиниң уруглар ажаакчызы.

Ангыр Сотпаевна **Монгуш** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Анна Шагдыр-ооловна **Ооржак** — Дөң-Терезин суурда өг-бүле ээзи.

Галина Даржапаевна **Ооржак** — Дөң-Терезин суурда өг-бүле ээзи.

Борбак Чудуруковна **Саая** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Солуңмаа Балчыровна **Саая** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Александра Амааргатовна **Хомушку** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Баак-Кара Эмекейовна **Хомушку** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Булуңмаа Манзыр-ооловна **Байыр** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Хирлиг Хертековна **Бакай** — Эрги-Барлык эмнелгезинде медицина сестразы.

Докпак Салчаковна **Кара-Сал** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Көк Бойдуевна **Кара-Сал** — Эрги-Барлык ортумак школазының ажылчыны.

Часкал Балчыровна **Монгуш** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Чүчүна Дагба-Ламаевна **Монгуш** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Аңзатмаа Ходуй-ооловна **Ооржак** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Минчимаа Успуновна **Ооржак** — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.

Уванаар Сундуевна **Ооржак** — Дөң-Терезин суурда өг-бүле ээзи.

Саяна Александровна **Папын** — Дөң-Терезинниң уруглар садиктиниң уруглар ажаакчызы.

Бичии-Уруг Орбуй-ооловна **Саая** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Дүкермаа Дөртекеевна **Сендаш** — Эрги-Барлык ортумак школазының ажылчыны.

Чыырышпай Мандан-ооловна **Хертек** — Дөң-Терезин суурда өг-бүле ээзи.

Анайпан Шининовна **Хомушку** — Эрги-Барлык ортумак школазының ажылчыны.

Зоя Хомушкуевна **Хомушку** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

(Уланчылыг).

ЧЕР — КРЕМЛЬДЕН ЭГЕЛЭЭР

Хамык чүве ам-даа мурнувуста, бөгүнден даарта дээре болур дээрзин бадыткадыр дээш, «Москва хенертен туттуна бербээн» — деп орус чурттуңга шаандан бээр-ле шак ынчаар чугаалажып чораан. Ол чугааны мен Москваны эки билир, ону он-он чылдар иштинде тутчуп келген болгаш аңаа канчаар-даа аажок ынак кижиден база дыңнаан мен. Ол дээрге архитектор Михаил Вуколович Першин-дир.

М. В. Першинниң хары ам 65, ооң барык 40 чыл хирезин Москва архитектуразынга ажылдап эрттирген. Михаил Вуколович болза, архитектура-планнаашкын талазы-биле Москваның ийиги кол эргелелиниң № 1 мастерскаязының удуртукчуларының бирээзи. Ук мастерскаяны ССРЭ-ниң улустуң архитектору деп хүндүлүг аттыг чаалап алган Москва хоорайның кол архитектору М. В. Посохин удуртуп турар.

Москва Совединиң күүсекчи комитеди найысылалдың тудуун болгаш ооң реконструкциязын эргелеп чорударының бүгү харыысалгазын москвачы кол-кол архитекторларга дааскыышаан, кудумчуларны база проспектилерни оларга быжыглаар дугайында шиитпир үндүрген. Хоорайның төвү — Кремльди болгаш ооң чоок-кавызы проспектилерни, скверлерни, шөлдерни, бульварларны, кудумчуларны М. В. Першинде быжыглаан. Першин баштаан мастерскаяның ажылдакчылары ол хире чугула ажыл-херекти оларга даандырганы дээш чоргаарланыры кончуглар.

Першин биле мен Маяковский шөлүнде кол эргелелдиң бажыңынга ужуражы бердивис. Москваның төвү кандыг болурун билип алырын күзээн мен. Михаил Вуколович он-он планнарны, эскизтерни, макеттерни көргүскен. Кажан шуптузун көрүп каапкан хире болганывыста, ол хенертен мынча дей-дир:

— Бо бүгүнү ол черинге барып турганың көөр херек! Чоруптаалы.

Шынап-даа, көөр дээш чоруптувус. Бистиң маршрудувус — Дзержинский шөлү, Маркс проспектизи, Свердлов шөлү, Октябрь 50 чылы шөл, Боровицкий шөлү, Александров сады, Октябрь 25 чылы кудумчу, Чаа шөл, Ногинниң шөлү таварып эртер мындыг. Билдилиг москвачы чолаачы чүгле 5-7 минутада маңнадып эртер хире бо орукту бис ийилээн элээн каш шактарда чоруп эрткен бис. Михаил Вуколович мынчаар чугаалай-дыр:

— Москваның районнарын архитекторларга болгаш төлевилел мастерскаяларынга быжыглаар дугайында шиитпирни мен кайгамчык шын шиитпир кылдыр бодап тур мен. Ам үеде 1-Моспроектиде-даа, 2-Моспроектиде-даа найысылалды тудуп тургузаар болгаш реконструкциялар талазы-биле кол планга дүүштүр түс-түс архитекторларның аразында ёзулуг-ла чогаадыкчы чарыш чоруп турар. Кол план ёзугаар реконструкция чорударынга көдүрген хөреңгилерден аңгыда, кандыг-даа хөреңги бербейн турар чүве болганда, чүгле эң чогумчалыг төлевилел ажылдарын эвес, харын эң чиик карылгалыг варианнтыларны барымдаалап турар.

Найысылалдың төөгү талазы-биле чүс-чүс чылдарда чурумчуп доктааган өзээн өскертпейн, хевээр арттырарынче архитекторлар онза кичээнгей салып, айтырыгны шын шиитпирлеп турарлар. Бир эвес хоорайның өске районнарында чүгле ийи-чаңгыс төөгүлүг тураскаалдар бар болза, а төвүнде каш-каш төөгүлүг ансамбльдер — Кремль, Славян — Грек — Латин академия, Улуг, Биче театрлар, Москва университединиң элээн каш бажыңнарының комплексизи... бар. Олар дээрге төөгүден бээр туруп келген, композиция талазы-биле чурумчаан болганда, хоорайның бо төвү ол хевээр арткан турар ужурлуг — деп, Михаил Вуколович чугаалааш, оларның саналдаан техниктиг төлевилели ынчаар тургустунганын дыңнаткан.

..Дзержинский шөлү бодур.

— Архитекторларның санап турары-биле алырга, бо шөл тургустунган бүдүжүнүң талазы-биле алыс шаанда четчелеттинмээн чүве болганда, мында төөгүлүг бажыңнар — Политехника музейни, «Россия» дээр турган камгалал ниитилелиниң бажыңын, ол ышкаш «Детский мир» («Уруглар делегейи») дээр универсалдыг магазинни ол хевээрдирзин арттыргаш, метронуң вестюбилинге реконструкция кылырын проект баш бурунгаар көрүп турарын М. В. Першин тайылбырлаан.

Октябрь 25 чылы кудумчуну архитекторлар садыг-даа, администрация-даа талазы-биле алырга, XIX чүс чылдың ийиги чартыының база XX чүс чыл эгезиниң бир янзы тураскаалы кылдыр санап турарлар. Мынчангаш ол кудумчу күрүнениң камгалалында алдынган. Ынчалза-даа база-ла шоолуг эвес өскерлиишкинге таваржыр. Кыдат хоорай ханазы катап тургустунар, тротуарлар алгыыр. Маңаа транспорт шимчээшкинин хораан турар.

Маркс проспектизи, Неглинная, Пушечная кудумчуларның аразында турар квартал элээн архитектурлуг өскерлиишкинге таваржыр апаар. «Армения» дээр аалчы бажыңының, амгы Щепкин аттыг театр училищезиниң, «Берлин» ресторанының орнунга 1000 кижи чурттаар улуг аалчы бажыңының комплексизи туттунар, аңаа ресторанннар, кафелер, баралар (пиво ижер залдар) база туттунган турар. Эштир бассейннер база маңаа кылдынган турар.

«Москва» дээр аалчы бажыңының ийиги ээлчээн төлевилеп турарының үезинде Свердлов шөлүн катап тургузарының дугайында айтырыг тыптып келген. Бо аалчы бажыңының Свердлов шөлүнче көрүнген корпузунуң бедиин соолгу катап кылган вариант ёзугаар «Метрополь» дээр аалчы бажыңының бедии-биле деңг болур кылдыр төлевилээн. Уруглар театры база реконструкцияга кирер. Шөлдүң мурнуу чүгүнден Кыдат хоорай ханазы, Заиконоспасский дуганның, Славян — Грек — Латин академиязының бажыңнары, Хевилел чериниң херими куржалдыр хүрээлеп турар.

Маркс проспектизи Манеж Боровицкий шөлдеринге келгеш, Кремльге эң-не чоок эртер. Москваның реконструкциялаарының кол планын ёзугаар алырга, Манеж шөлүнден дашкаар кварталдың бүгү-ле бажыңнарын өскээр көжүрер апаар. Ол девискээрниң улуг кезиин амгы Александров садының уламчылалы болза чогуур бульвар кылырынга тускайлаттынган турар. Мында ажыл ам эгелей берген, ук ажыл доозулган соонда Кремль ханазының, ооң суургаларының, Пашков бажыңының Москва-Хем эриниң, Каменный мост (Даш көвүрүг) талазынче кайы хире чараш апаары кижилерниң сеткилин өөртүр.

Александров садын архитекторлар база-ла онзалап кагбаан. Билдинмес солдаттың хөөрү, революсчуларның тураскаалы маңаа мөңгези-биле артып калыр. Ынчалзажок Кутаф суургазын соолгу үеде аңаа кожа туткулаан тудуглардан арыглап аштааш, эде кылган. Ук суурганың дөзүнде кызыл үттерни ажыдып алгытпышаан, Кремльге чораан кижилерни оларны дамчыштыр шуут-ла Александров садынче — метроже, чер алдының аргыжылга черлеринче угландыр үдеп үндүрерин организастаар ажылды боттандырарын база төлевилелде көрүп турар.

Москваның төвүнге чүгле чер алдының аргыжылга шугумнарын тударын эвес, харын садыг точкалары, кафелер, ресторанннар турар улуг-улуг залдарны база тудуп кылырын көрүп турар. Свердлов шөлүнде чер адааның ол залдары, шугумнары эскалаторлар (электри күжү-биле чылып шимчээр чадалар) дамчыштыр метронуң вестюбили-биле харылзаштынган болур. Ол-ла залдарга аргыжылга шугумнарынга театрларның билет кассалары, кафелер, солуннар база номнар киоскилери база ажылдаан турар.

1000 автомашина сыңчып доктаар ийи улуг шөл чер адаанга база туттунган турар.

Транспорт шимчээшкинин башкарары Москва төвүнүң реконструкция проектизинде кол айтырыгларның бирээзи. Ону бис чогаадыкчы ажыл кылдыр көрүп турар бис. Келир үеде Маркс проспектизи-биле машиналарның өттүр маңнаар чоруун хораан турар. «Москва», «Метрополь» аалчы бажыңнарының чанынга машиналар доктаар черлерни тургузар.

— Хөй ажылдар кылдынып эгелээн. Ынчалза-даа төлевилээр ажылдар база-ла ургулчулеп турар. Ону бис чогаадыкчы чорудулга кылдыр көрүп турар бис. Чоокта чаа төлевилелге найысылалдың төвүн улам ылгаанчыдар деп мындыг солун немелдени база киирген. Маңаа холбаштыр алырга, амгы «Москва» дээр суг бассейниниң мурнуу чарыында девискээр Александров садының база Манежте кылган бульварның уламчылалы болу бээр — деп, Михаил Вуколович чугаалап чорду.

..Бистиң аян-чоруувус төнер чоокшулаан. М. В. Першин биле бис Кызыл шөлге чедип келдивис. Дем чаа-ла аажок чугаакыр чораан кижим маңаа келгеш, чүнү-даа ыттаваайтай берди, оозун бодаарга аажок боданып эгелээни ол хире, элээн үр болганда, мынча диди:

— Москваның төвү, бистиң Төрээн чуртувустуң төвү бодур. «Билдингир-ле болгай, чер Кремльден эгелээр» деп улустуң чугаалажыры ынчангаш аңаа эвес-тир ийин.

В. ИТКИН,
Москва хоорай.

делегей бо хүннерде

Чаңгыс эптиң быжыгыышкыны

СОФИЯ. (СЭТА). Социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының удуртукчуларының Крымга найыралчы ужуражыышкыны 1971 чылдың август 2-де Крымга ужуражыышкынның соонда эрткен чыл дургузунда ол чурттарның чаңгыс аай политиказының түңнелдериниң көрүндези болган деп, Болгарияның «Отечествен фронт» солуну бижээн. Амгы ужуражыышкын — социалистиг дем каттыштырылгазын быжыглаарының болгаш акы-дуңма партияларның кады хөделиишкиннериниң оруунга чаа чугула базым-дыр.

Социалистиг дем каттыштырылгазының күжү ол дем каттыштырылгазының кежигүннери күрүнелерниң социал-экономиктиг депшилгезинден хамааржып турар. Акы-дуңма социалистиг чурттар үлетпүр бүдүрүлгезин хөгжүлдерин чедиишкинниг боттандырып, социалистиг ниитилелди бүгү талалыг хөгжүдер талазы-биле планнарны күүседип турар дээрзин Крымга ужуражыышкынга демдеглеп турган. Социалистиг экономиктиг интеграция ол чурттарның эчис сорулгазын чедип алырынга — коммунистиг ниитилелди тургузарынга чугула фактор болуп турар.

Социалистиг чурттарның дүүштүрген даштыкы политиказы, ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң, ПУР-нуң болгаш ГФР-ниң керээлерин бадылааны, Барыын Берлин дугайында дөрт таланың дугуржулгазының күштүг болганы — бо бүгү Европага соок дайынның уржуктарын ажып эрттеринге, айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын белеткээринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар.

Социалистиг чурттарның чайгылыш чок чорудуп турары тайбың догуннаашкынның политиказы күрүнелер аразында тускай догуннаашкынның болгаш деңг эргениң, оларның иштики херектеринге холгаарлашпастың болгаш кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылганы хөгжүдериниң принциптерин делегей харылзааларының кол принциптери кылдыр бадыткап тургузарынга дузалап турар. Социалистиг чурттар бо политиказын боттарының интернационалчы хүлээлгелери-биле өскерлиш чок дүүштүрүп турар.

Крымга ужуражыышкын социалистиг чурттарның империалистиг агрессияга берип турар шиитпирлиг ойтур шавыышкынының бадыткалы болган. Боттарының национал хамаарышпас чоруун болгаш хосталгазын камгалаар дээш улустарның демиселин олар улам калбак болгаш дээштиг деткип турар. Удуртукчулары Крымга ужуражыышкынга киришкен партияларның Төп Комитеттери аңаа кылган түңнелдерни бүрүнү-биле чүүлдүгзүнген. Ол партияларның удуртукчуларының аразында эп-хуузунуң харылзаалары партиялар аразында кады ажылдажылганың харылзааларын хөгжүдеринге, марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң идеалдары дээш демиселге партияларның чаңгыс эвин быжыглаарынга дузалап турар.

ВАРШАВА. (СЭТА). ТК-ның секретарьларының, Секретариадының кежигүннериниң, чамдык хөй-нити организацияларының удуртукчуларының чөвүлел хуралы ПКАП ТК-га болган дээрзин ПАП агентилел дыңнаткан.

Чыылганнар социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының удуртукчуларының Крымга найыралчы ужуражыышкынының түңнелдери-биле танышкан.

Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының чаңгыс эвин быжыглаарынга бо ужуражыышкынның чугулазын, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязы ооң онза чугула ужур-дузазын үнелеп көрүп турар дээрзин чөвүлел хуралга демдеглээн деп, агентилел айыткан. Делегей аренازынга кады шугумун — социализм болгаш айыыл чок чорук дээш чайгылыш чок демиселдиң шугумун боттандырар талазы-биле социалистиг дем каттыштырылгазының күрүнелериниң демниг хөделиишкиннерин улам ыңай быжыглаарынга Крымга ужуражыышкынның болгаш акы-дуңма партияларның ындыг янзылыг чөвүлел хуралдарының чугула ролюн база демдеглээн.

ИНДИЙ-КЫДАТТА ТУЛЧУУШКУННАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның Куангчи хоорайының камгалакчылары хоорайны бузаалаарын оралдашкан сайгончу аг-шериглерни үгер-боолар-биле күштүг боолап турар. Патриоттар АКШ-тың ужар чүүлү үзүк-соксаал чок халдап турза-даа, хоорайже чаза таварып кирер дээш дайзынның кылып турар бүгү оралдажыышкыннарын ойтур шаап турар. Америк ужар чүүл Куангчиниң хостаттынган районнарын база бомбалап турар.

Вьетнамның хоочун найысылалы турган Хюэ хоорайның Мурнуу талазында дайзынның камгалалдыг черлеринче Хосталга күштери шаап халдаашкыннарны кылып турар. ЮПИ агентилелдиң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, ол девискээрде база ийи камгалалдыг черлерин сайгончу шериглер каггаш, дезер ужурга таварышкан.

Кюэшон шынаада, Данангтың мурнуу талазында база-ла кадыг-дошкун тулчуушкуннар чоруп турар. Чурттуң иштики районнары-биле ол улуг портту тудуштурган орукту дургаар дайзынның турушталарын патриоттар атакалап турарлар.

Июль 31-ден августуң 3-ке чедир — 4 хүн дургузунда — америк-сайгончу шериглер ол можу төвүнче 50 муң снарядтарны адып үндүрген. Ол ышкаш Куангчи хоорайның болгаш Чиеуфонг, Лаванг база Хайлаанг можуларының чонунга удур дайзын химиктиг чепсекти ажыглаан.

Дыка хөй кижи амы-тынындан кагараан, материалдыг улуг каража болган. Чамдык суурларны чүмү-биле узуткап чок кылган.

Куангчи можуда хөделип турар патриоттар маадырлыг ёзу-биле демисежип, чаңгыс-ла ай дургузунда сайгончу аг-шериглерниң 10 муң ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин чыскаалдан үндүрген, дыка хөй санныг боо-чепсекти хунаап алганнар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнам Республиканың Вьетнам Демократтыг Республикада төлээ чери медеглел парлааш, америк самолёттар июль 27-ден эгелээш Куангчи можунуң кырынче он-он муң частыр, шариктиг, напалмныг, фосфорлуг бомбаларны, улуг хемчээлдиг частыышкынны болдурар бомбаларны, хораныг химиктиг бүдүмелдерни октаанын ында айтып турар. Америк шериг корабльдери болгаш сайгончу чалча шериглерниң үгер-боолары Зиолинь, Камло, Чиеуфонг, Хайланг районнарынче болгаш Куангчи хоорайже чүс-чүс муң снарядтарны адып үндүрген.

ПАРИЖ. (СЭТА). Камбоджада Кампонгтрабек деп хоорай дээш тулчуушкун чоруп турар. Чурттуң мурнуу-чөөн талазынче шургуп кирген сайгончу болгаш пномпеньчи шериглерге удур Хосталга күштери шыңгыы тулчуушкуннарны чорудуп турар. Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң дыңнадып турары-биле алырга, сайгончу болгаш пномпеньчи шериглер элээн каш хүн мурнунда Кампонгтрабек хоорайны эжелеп алыр алгалыг болган-даа болза, ам оон дезип үнер ужурга катап таварышкан.

Өй-шаанда хемчеглер

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазы Каттышкан Штаттарда турар даштыкы албан кижилериниң айыыл чок болурун хандырар дугайында хоойлу төлевилелин чүүлдүгзүнген болгаш сенатка көрдүрери-биле киирген.

Хоойлу төлевилелин ёзугаар алырга, бо кижилерге удур, а ол ышкаш оларның өг-бүле кежигүннеринге удур кемниг үүлгедиишкиннерни федералдыг кемниг үүлгедиишкиннер кылдыр көөр болгаш оларга удур демиселди чер-черлер эвес, а федералдыг эрге-чагыргалар чорудар.

Хоойлу төлевилели кемниг үүлгедиишкинниң аар, чиигинден хамаарыштыр назы иштинде кара-бажыңга хоругдаарынга чедир кеземчениң янзы-бүрү хемчеглерин баш бурунгаар көрген.

Даштыкы күрүнеге хамаарышкан кандыг-даа бажыңдан 35 метр чоок черге чыскаалдар эрттирерни хораан чүүлдү хоойлу төлевилелинде база киирген.

Америк хоойлу, дүрүм чогаадыкчылары делегейниң хөй-ниитизиниң ыйыышкыны-биле ындыг хемчеглерни ажылдап кылырынче аргажоктан баар ужурга таварышкан.

Төөгүлүг керээ

ДЕЛИ. (СЭТА-ның корр.). Индияның Коммунистиг партиязының Национал чөвүлелиниң секретары Бхупеш Гуптаның СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалааны болза: «Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында 1971 чылдың август 9-та ат салган төөгүлүг индий-совет керээни индий улус калбаа-биле деткип турар. Ук керээ Индияның болгаш Совет Эвилелиниң аразында хөй чылдарда найыралчы харылзааларның болгаш үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың дээди үе-чадазы болган».

«Индий улустуң шынчы, бердинген оңнуу Совет Эвилелиниң кады ажылдажылгазы болгаш дузаламчызы Индияның хамаарышпас чоруун сырый каттыштырып, быжыглаарының күчүлүг бырazы, ооң национал экономиказын чаартырының болгаш эде тургузарының бырazы болуп турар. Индий-совет керээ бистиң чурттарывыстың аразында найыралчы харылзааларны болгаш кады ажылдажылганы шынар талазы-биле чаа бедикче көдүрүп үндүрген, оларга юридиктиг быжыг үндезинни берген» дээрзин Б. Гупта чугаалаан.

«Азияда база бүгү делегейде тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар дээш, колониализмни болгаш расизмни бүрүн узуткаар дээш демиселге кады туржурунга Индияның болгаш Совет Эвилелиниң быжыг шиитпирлии керээде илереттинген. Ооң ужурунда керээ өске чурттарга бот-боттарының аразында харылзааларны канчаар тургузуп болурунуң үлегер-чижээ болуп турар» деп, Бхупеш Гупта демдеглээн.

Түңнелинде ИКП Национал чөвүлелиниң секретарының чугаалааны болза, «керээде илереттинген принциптер Азияга коллективтиг айыыл чок чоруктуң негелделеринге бүрүн дүгжүп турар. Коллективтиг айыыл чок чорук делегейниң бо девискээриниң тайбыңга болгаш хосталгага ынакшылдыг бүгү улустарының эчис сорулгазы болур».

Агрессорларны шыңгыызы-биле буруудаткан

Августуң 8-те Москваның 16-гы ТЭЦ-зинге совет-вьетнам найыралдың болгаш АКШ-тың агрессиязынга удур вьетнам улустуң демиселинге эп-сеткил каттыштырылгазының митингизи болган. Аңаа цех мастери К. Туров, слесарь Б. Данилин, цех начальниги А. Сычов олар чүве чугаалааннар. Совет-вьетнам найырал ниитилелиниң коллективтиг кежигүнү боор турар ол бүдүрүлге чери Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязының медеглелин деткип турарының дугайын чугаалааннар. Вьетнам улустуң бодунуң салым-хуузун боду шиитпирлээр эргези дээш шынныг демисели дээрге, империализмге удур демисежип турар бүгү улустарның херээ болур деп ук медеглелде демдеглээн болгай.

Америк аг-шериглерниң болгаш оларның чалчаларының халдаашкыннарынга ойтур шавыышкынны берип турар бодунуң улузунуң дайынчы херектериниң дугайын ВДР-ниң элчин чериниң чанында шериг төлээлекчизи полковник Чан Куан Лап чугаалаан. Ол СЭКП-ге, Совет чазакка болгаш улуска бүгү таланың дузаламчызы болгаш деткимчези дээш чалбыыштыы-биле өөрүп четтиргиишкинни илереткейлээн.

Митингиге чаңгыс үн-биле хүлээп алган резолюцияда АКШ-тың ужар чүүлүнүң ВДР-ниң девискээрин араатанзыг ёзу-биле бомбалап турарын шыңгыызы-биле буруудадып турар.

(СЭТА).

МУРНУУ ВЬЕТНАМ. Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары Хюэ хоорайның чөөгүнде Сайгон шериглериниң быжыглал черлеринче халдаашкын кылып турарын бо чурукта көргүскен.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

ЧУРТТУҢ БОТ-ТЫВЫНГЫР АРТИСТЕРИ—СЦЕНАЛАРДА

ДАГЛАРДА ЫРЫЛАР

Карачаево-Черкесск автономнуг областың ырак-узак даглыг черлеринде амгы үеде муң-муң малчыннар чайлаглап турар. Областың ажылчын суурларындан болгаш хоорайларындан оларга лекторлар, амыдырал хандырылгазының мастерскаялары, автосадыглар болгаш бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң артистери бо-ла аалдап чеде берген, боттарының арга-мергежилин, ажык-дузазын көргүскен, уран чүүлдүң чаа-чаа чүүлдерин сонуургаткан турарлар.

Черкесскиниң «Химик» деп культура бажыңының бот-тывынгыр артистери база-ла оларның күзенчиг аалчылары. Чоокта чаа бот-тывынгыр артистер Архыз, Бычесин, Поку-Сырт деп черлерде чайлаглап турар хойжуларга, мал сүрүкчүлеринге болгаш ол черниң өске-даа чурттакчыларынга барып, боттарының тускай белеткээн номерлерин көргүскеннер.

«Химик» культура бажыңының бот-тывынгыр артистери ол чоок-кавының малчыннарынга он бир катап концерт көргүскеш, чедиишкинниг ээп келгеннер.

ЧЕРКАССК.

(СЭТА-ның корр.).

УЛУСЧУ ТЕАТРЛАРНЫҢ ЧАА ШИИЛЕРИ

Тываның клубтарының болгаш Культура ордуларының сценаларынга бо чылын элээн каш чаа шиилер үнгүлээн. Кызыл-Мажалыктың улусчу театры чоокта чаа бодунуң тургустунганындан бээр беш чыл болганын башкир драматург М. Каримниң «Ай туттурар дүн» деп шиизи-биле демдеглээн. Ол коллективтиң үндезилеттиниң тургустурган хүнүнден бээр көрүкчүлер ооң сценазынга А. Салынскийниң «Барабанщик кыс», Ц.Шагжынның «Кажар Будамшу» деп шиилерин болгаш совет авторларының өске-даа чогаалдарындан тургускан көргүзүглерин сонуургаар аргалыг болганнар. Барлыктың улусчу театры база-ла көрүкчүлерге дыка солун чүүлдери бараалгадып, ук черниң авторларының чогаалдарының нептередикчизи болу берген. Тываның чүс муң ажыг көрүкчүлери сөөлгү ийи чыл дургузунда улусчу театрларның коллективтериниң белеткеп тургускан янзы-бүрү темалыг шиилерин сонуургап көргеннер.

КЫЗЫЛ.

(СЭТА-ның корр.).

«ПОДОЛЯНКА» ТАНЦЫЛАП ТУР

Танцының «Подолянка» деп улусчу ансамбли чүгле Украинаның девискээринде эвес, харын-даа оон кызыгаарының ырак ындында безин дыка сурагжаан. Агрегат заводунуң ажылчыннарының бот-тывынгыр артистериниң программазында—ССРЭ-ниң болгаш өске-даа чурттарның улустарының танцылары. Оларның күүседири хат-салгын дег кинскип-даа, кайгамчыктыг эптиг-ээлдек-даа танцыларын Ленинградтың болгаш Киевтиң, Крымның болгаш Молдавияның-даа көрүкчүлери дыка сонуургааннар. Ол ышкаш «Малиновкада куда», «Ободовтуң коммунарлары» деп танцы композициялары база-ла улуг сонуургалды болдуруп турар.

Ол коллектив чоокта чаа бодунуң тургустунганындан бээр 15 чыл болганын демдеглээн. Ол—областың, республиканың болгаш Бүгү-эвилелдиң фестивальдарының киржикчизи. Ол 50 хүндүлел бижиктер болгаш дипломнар-биле шаңнаткан.

Амгы үеде ол ансамбль Кабардин-Балкар АССР-ге барып оюн көргүзеринге белеткенип турар.

ВИННИЦА.

(СЭТА-ның корр.).

СТУДЕНТИЛЕР ТЕАТРЫНЫҢ КӨРГҮЗҮГЛЕРИ

Сураглыг бот-тывынгыр коллектив «Факел» үргүлчүлелдиг үеле оюн көргүзүп чораан соонда ээп чанып келген. Ооң артистери — Караганданың дагтехникумунуң сургуулдары Иртыш-Караганда аразында каналдың унунда чаа тургустунган «Молодежный» районнуң тараажыларынга болгаш малчыннарынга аалдап чорааннар.

Амгы үеде аныяктардан тургустунган бот-тывынгыр театрның коллективи Төп Казахстанның суурларынга барып оюн көргүзеринге белеткенип турар.

КАРАГАНДА.

(СЭТА-ның корр.).

Свердловск область. Белоярскиниң атом-биле ажылдаар электростанциязындан ырак эвесте энергетиктерниң Заречный дээр хоорайы өзүп орар. Ында амгы үениң хөй каът бажыңнары бедип үнген, эмнелгелерни, магазиннерни, столоваяларны тудуп турар. А хоорайның чаш назылыг чурттакчыларынга чоокта чаа уругларның «Сыдысчыгаш» болгаш «Дамырак» деп комбинаттары ажыттынган.

ЧУРУКТА: чаа ырларны «Дамыракта» бичии уругларның өөренип ап турары. Ортузунда — кижизидикчи, музыка ажылдакчызы Г. П. ПАТРАКЕЕВА.

А. ГРАХОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ШКОЛАГА УРУГЛАРНЫ БЕЛЕТКЭЭРИ

Школага өөренир уруглар кичээлдерниң эгелээр хүнүн четтикпейн манап, өөредилге херекселдерин четчелеп ап турар. Бо талазы-биле уругларның ада-иелери сагыш човап, школада башкылар-биле сырый харылзаалыг. Оларның берген арга-сүмезин ада-иелер боттандырып эгелээн. Школага өөредирде кедер идик-хеви, өөредилге номнары, өөредилге херекселдери, күш-культура кичээлдеринге кедер тускай идик-хеп аймаа ам барык четчелеттинген.

Ам уругларның школага өөренип эгелээри-ле артпан. Чамдык ада-иелер боттарының урут-дарыынга өөредилге номнары, идик-хеп садып бергеш, «мээң уруум өөрениринге белен» деп чугаалап орарын дыңнаар бис. Күзүн школага өөредилге эгелей бергенде, ындыг хөөннүг ада-иелерниң уругларындан бөдүүн айтырыгларны салырга харылай албас болгулаар. Чижээ, өөреникчизи бодунуң чурттап турар кудумчузунуң адын, бажыңының дугаарын, ада-иезиниң кайда ажылдап турарын шуут билбес-даа болгулаар. Оон аңгыда башкы айтырыг салырга, ону каңчаар харылаар ут-шиин тыппайн баар. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, бичии уруглар айтырыг харылаарынга чаңчыкпааны моон иле-дир. Бо талазы-биле оларның ада-иелери буруулуг.

Амгы үеде эге школа чаа программа ёзугаар өөренип турарын ада-иелер эки билир. Ылаңгыя математикада деңнелгени болгаш кандыг-бир билдинмес санны (Х-ти) тыварын мурнунда 6-гы класска өөренип турган болгай. Ам чаа программа ёзугаар ооң бөдүүн хевирлерин белеткел клазынга өөренир апарган. Ол ышкаш эртемнерниң системалыг үндезиннерин мурнунда 5-ки класска өөренип турган болза, ам 4-кү класстан эгелээр кылдыр чаартынган. Бо бүгү эге школа өөреникчилеринге негелдени күштелдирген. Ынчангаш школаның белеткел клазынга өөренир уругну угаап бодаарынга, бөдүүн домактарны чогаадырынга, нарын эвес сөстүг бодалгаларны бодаарынга, коллективтиг чорукка кижизидери ада-иелерден кол хамааржыр.

Ада-иелерниң хөй нуруузу боттарының уругларын школага белеткээр сорулга-биле оларга школаны көргүзүп, ында өөренип турар уругларның эп-найыралының, өөренир эртемнерниң дугайын тодаргай кылдыр тайылбырлап турар. Бо бүгү уругларның өөренир күзелин хайныктырар.

Маңаа бир чижекти ап көрээл. Сережаның ачазы школага эки өөренири-биле оглунуң сонуургалын мынчаар бедидип турган. «Ам школага өөренир үең келген-дир, оглум. Сен школага баргаш, башкыңның чагыг сөзүн эки дыңнап тургаш, эртем бүрүзүнге чүгле «5» демдектерге өөренир ужурлуг сен. Бир эвес эки өөренир болзуңза, бис сеңээ чадаг-терге садып бээр бис». Чаа өөредилге чылы эгелээри билек Сережа улуг өөрүшкү-биле школага өөренип эгелээн. Ол болдунарла арга-биле башкының бүгү негелделерин күүседип, бажынга берген онаалгаларны кызымаккай күүседип турган. Ынчалза-даа ооң баштайгы демдектери өөрүнчүг эвес. «Дөрт», «үш» демдектерниң саны көвүдээн. Школаның белеткел клазынга бар салыла «5» демдектерге өөренири берге болгай. Чаа программаның негелдези чиик эвес. Ынчангаш Сережа ону «5» демдекке харылап шыдавайн барган. Ачазы оглунга мынча дээн: «Сеңээ чадаг-терге садары болдунмас-тыр, чүге дээрге «5» демдекке өөренип шыдавас-тыр сен».

Маңаа Сережаның ачазы частырыг кылган. Бодунуң оглунуң белеткелин эки билбейн, аңаа хөй черге чадаг-терге садып бээр аазаашкын кылган. Оглун турушттуг, шыдамыккай чорукка кижизитпээни ооң өөредилгеге хамаарылгазын, сонуургалын кудулаткан.

Өөредилгеге хамаарыштыр шак ындыг аазаашкыннар кылыры ада-иелерниң талазындан кончуг эң чок чорукка чедирер.

Г. ӨЧУР-ООЛ,
башкы.

Чөөн-Хемчик район.

Ийистерим

Улуг дыка ыыгаттынмас
Уран, Чечен — уругларым.
Иезинге дуза кадар
Ийистерим-чарашпайлар.

Эге класс эжиин ажып,
Эртем-номну таный берген.
Үе-черге эштери дег,
Үшче шилчээн эреспейлер.

Чылдар эртер, угаан немээр
Шыдал, билии четчип келир.
«Эки чоргар, кыстарым» деп,
Эргеледип оргулаар мен.

Кужур ынак ийистерим
Күзел-соруу доткар билбес.
Чоннуң улуг одуруунга
Чолдуг иштиң ээлери боор.

З. НАМЗЫРАЙ.

БОЙДУСТУҢ ХОВАР БОЛУУШКУНУ

УССУРИЙСК. (СЭТА-ның корр.). ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Ыраккы Чоок чүкте эртем төвүнүң Уссурийскиде магниттиг станциязының ажылдакчылары дөрт хонук иштинде Черниң атмосферазының ховар болуушкунун — күштүг магниттиг шуурганны хайгаарап келген. Ол августуң 8-тиң эртенинде соксаан. Ооң эң күштүг боор турган үелери августуң 4 болгаш 5 хүннеринде приборларда магниттиг чалгыгларны айтыр согуннар чамдыкта тулдур көдүрлүп, чамдыкта — шуут доңгайып бадып турар болган. Сөөлгү беш чыл иштинде ол хире күштүг магниттиг шуурган боор көрбээн. Хүнүң бодунда болуушкуннарның күштелип турарындан черге хөй санныг чалгыгларның келгени ооң чылдагааны деп специалистер санап турар.

СЭТА-ның корреспондентизи Хүн шинчилээриниң Уссурийскиде станциязының эргелекчизи, физика-математика эртемнериниң кандидады В. Ф. Чистяковтан ол болуушкунну тайылбырлаарын дилээн.

— Хөй булуттуң уржуундан ол үеде бистер Хүнү дуран-биле көрүп шинчилээр аргавыс колдуунда чок болган чүве. Ынчалза-даа радиотелескоп августуң 3-те түс черниң-биле эртенгиниң чеди шактан эгелээш аңаа күштүг үш удааның радиочалгыы болганын демдеглээн. Ол ышкаш Хүнде борбак кара-кара черлерни болгаш күштүг частыышкын соонда фотосфераның кызаңнаажы болганын хромосферлиг телескоп-биле база көөр аргалыг болган. Чырык хүндүс частыышкыннарның болуру — ховар болуушкун. Ол болза хүнде болуушкуннарның оңза байдалының дугайын херечилеп турар-дыр.

ЭМЧИНИҢ КҮШ-АЖЫЛ ЭКСПЕРТИЗАЗЫ

Консультация

Бистиң чуртувуста ажылчы чоннар кырып-назылаанда, күш-ажыл кылып шыдаар шинээзин оскунганда, зараанда материалдыг хандырылганы алыр эргелиг. Ол дугайын ССРЭ-ниң Конституциязында магадылап турар. Ол магадылалды боттандырарынга эмчиниң күш-ажыл экспертизазының түңнелдери чугула негеттинер. Совет кадык камгалалының чугула кезээ болур эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссиялары социал-хандырылга органнарының чагыргазында ажылдап турар.

Маңаа хамаарыштыр Тыва АССР-ниң эмчиниң күш-ажыл экспертизазының талазы-биле кол эксперти Ч. Лакпаның консультациязын бөгүнгү «Шынга» парладывыс.

Эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссияларының хүлээлгелери кандыг болурул?

Аарыг кижиниң күш-ажыл кылып шыдаар шинээзин доктаамал азы түр үеде оскунганын тодараткаш, инвалидтиң кандыг бөлүүнге хамааржып турарын тодарадыр. Бистиң чуртувуста аарыг кижилерниң аарыының кайы хире аар байдалдыын болгаш күш-ажыл кылып шыдаар аргалыын барымдаалап инвалидтиң үш бөлүүн хоойлу ёзугаар доктааткан.

Бирги бөлүктүң инвалиди. Аарыгның азы бертингениниң байдалы дыка аар болганындан күш-ажыл кылыр шинээзин доктаамал азы түр үеде оскунганда, инвалид кижиге доктаамал хайгаарал, карак-таашкын чугула апарганда тыпсыр. Доктаамал карактаары, хайгаараары негеттинзе-даа кадыынга тааржып болур тускай байдал тургустуна бергенде ажылдап болур аарыг кижилерге база бирги бөлүктүң инвалидин тыпсыр. Чижээ, караа шуут көзүлбестээн инвалидтер караа көзүлбестер ниитилелиниң тускай өөредилге-бүдүрүлге черлеринге ажылдап болур. Азы ийи буду чок инвалид кижи бодунуң бажыңынга идик септеп ажылдап болур.

Ийиги бөлүктүң инвалиди. Аараанының азы бертингениниң түңнелинде күш-ажыл кылып шыдаар шинээзин доктаамал азы түр үеде оскунган таварылгада бо бөлүктүң инвалидин тургустунар. Ынчалза-даа бирги бөлүктүң инвалидинден оон ылгалы бар. Ол кижи бодун боду ажаап шыдаар, өске кижилерниң доктаамал ажаалдазын хереглевес.

Үшкү бөлүктүң инвалиди. Аараш азы дүрзү-хевири үрелип кемдээш бодунуң тускай мергежилин оскунуп, квалификациязы кудулаан, ынчалза-даа өске ажылга азы ол-ла ажылынга кудуку чиик мергежилге ажылдап шыдаар кижилерге бо бөлүктүң инвалидин тыпсыр.

Инвалид болуп эгелээниниң үезин доктаадыры. Бир эвес инвалид болганы ийи чыл бурунгаар эгелээн деп эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссиязы доктаадыр болза, ол комиссияның шиитпиринге үндезилээш инвалидке күш-ажыл стажын катап тургузуп бээр.

Инвалидтиң чылдагааннарын тодарадыры. Ол янзы-бүрү болур. Хоойлу ёзугаар дараазында чылдагааннарны инвалид деп көөр: ниити аарыг, профессионал аарыг, ажылдап турган үезинде кемдээшкин, чажындан тура инвалид болганы, күш-ажылче үнер мурнуу чарыында инвалид апарганы, ССРЭ-ни камгалап тура азы шеригниң өске-даа албан-хүлээлгезин күүседип тура балыгланганы (бертингени, кемдээни), фронтуга чораан үезинде аарааны.

Инвалидтиң чылдагааннарын чогуур документилерге үндезилээш тодарадыр. Чижээ, фронтуга чорааш балыгланган кижи балыгланган соонда госпитальга чыртканының дугайында госпитальдың документизин кылдыртыры эргежок чугула. Ажылдап турган үезинде кемдээн таварылгада бүдүрүлгеге озал-ондак болганының дугайында акт эргежок чугула.

Күш-ажыл талазы-биле сүмелер бээри. Экспертиза комиссиялары инвалид бөлүүн тодарадып тура, инвалидтиң кадыының байдалын барымдаалап кандыг ажылды кылып болурун азы болбазын тодарадыр. Күш-ажыл талазы-биле сүмелер бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң удуртукчуларынга эргежок чугула. Өг-бүлениң назы четпээн кежигүннеринге пенсия тыпсырын шиитпирлээрде оларның азырадыкчызының өлгениниң чылдагааннарын тодарадыр.

Экспертиза комиссиялары инвалидтериниң ажыл кылып шыдаар шинээзин доктаамал хайгаараар, контрольдаар. Кижиниң кадыкшылы, күш-ажыл кылыр аргазы дыка өскерлинчел. Ынчангаш күш-ажыл кылып шыдаар аргазын оскунганы база өскерлип болур.

Чамдыкта аарыг хоочурап кедерээниинден организм суларап, инвалидтиң ниити байдалы улам баксырап-даа болур. Ынчангаш инвалидтиң тускай хуусааларын доктаадып тургузар. Бирги бөлүктүң инвалидин 2 чыл, ийиги, үшкү бөлүктерниң 1 чыл хуусаалыг. Дүрзү хевири үрелген, хоочурап аараш күш-ажыл кылыр шинээзин доктаамал чидирген кижилерге инвалид бөлүүн хуусаа чокка тургузар.

Инвалидтерниң күш-ажыл кылыр шинээзин катап тургузарынга таарымчалыг салдарны чедирер ажылдарны (тускай мергежилге өөредири, чаа квалификация чедип алыры, кадыкшылын сегидери-биле эмнээри, инвалидти протез болгаш ажыл кылырынга таарыштыр кылган херексел-биле хандырары) тодарадыр.

Инвалидти тускай транспорт-биле хандырып болур, болбазын тодарадыр. Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтерин база шериг албанын эрттирип тургаш буттары кемдээн инвалидтерни тускай транспорт-биле хандырар. Инвалидтерниң тускай транспортка херегселин чүгле республиканың эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссиязы тодарадыр.

Инвалидтерге таарыжыр ажылдарны болгаш мергежилдерни тодарадыр база оларны күш-ажылга шын хүлээп алганын тодарадыр сорулга-биле бүдүрүлгелерде, кедээ ажыл-агыйда, албан черлеринде ажылдап турар инвалидтерниң күш-ажылының байдалын өөренип көөр. Бүдүрүлгелерниң, организацияларның чедирген когаралының орнун эгидер хемчээлин доктаадыр сорулга-биле ажылчыннарның, албан-хаакчыларның күш-ажыл кылыр шинээзин оскунганының байдалын тодарадыр.

Дөрт айдан ажыг үеде түр када ажыл кылып шыдавас апарган аарыг кижилерниң инвалидин тодарадырда экспертиза хыналдазын кылыр.

Инвалидтиң этиологтуг (аарыгларның хевирлериниң талазы-биле) база социал чылдагааннарын тодарадыр болгаш өөренип көөр.

Хоорайларда, районнарда, районнар аразында эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссияларындан аңгыда, өкпе, онкология, нерв болгаш өске-даа аарыгларның тускай экспертиза комиссиялары бар. Республиканың эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссиязы болза хоорайларда, районнарда, районнар аразында экспертиза комиссияларының методиктиг төвү болур. Бир эвес ажылчы чоннар хоорайларда, районнарда экспертиза комиссияларының үндүрген шиитпири-биле чөпшээрешпес азы дадагалзаар таварылга туруп келзе, республиканың эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссиязынга хомудалын бир ай хуусаа иштинде кирип болур. Социал-хандырылга килдистерии, азы эмчиниң күш-ажыл экспертизазының эге организацияларын дамчыштыр база хомудап болур. Ол комиссиялар болгаш социал-хандырылга килдистери хамаатыларның хомудалдарын оларның бүгү документилери-биле кады беш хонук иштинде республиканың эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссиязынче чорудуп бээр хүлээлгелиг.

Эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссиязынче, эмчиниң консультация комиссиязынче аарыг кижини чорударының чуруму. Чогуур хуусаа эрткен соонда аарыг кижини эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссиязынче чорудар. Ук комиссия ооң күш-ажыл кылыр шинээзин оскунганын барымдаалап эмчиниң ажылдан ону хостаан дугайында бижиин узадып бээр азы инвалидтиң бөлүүн тыпсыр.

Эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссиязы болза, коллегиалдыг орган болур. Бүгү айтырыгларны коллегиалды-биле шиитпирлээри экспертизаның бедик шынарлыын хандырар, чаңгыс талаланчак эвес, шын шиитпирни үндүрер арганы бээр. Эмчилерниң күш-ажыл экспертизазының бүгү комиссиялары боттарының ажыл-чорудулгазын хоойлу-дүрүмге үндезилеп боттандырар.

Тыва АССР-де республиканың болгаш хоорайның эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссиязы понедельник болгаш четверг хүннеринде кежээ 5 шактан эгелеп ажылдап турар. Районнардан келдирткен аарыг кижилер республиканың эмчиниң күш-ажыл экспертизазының комиссиязынга кирериниң мурнунда бодунуң кадыкшылын республика поликлиниказының эмчилеринге шинчидери чугула.

Алексей Кривоножкинниң «ИЗИГ ХҮНДЕ» деп фотоэтюду.

«Шынга» харыылап тур

Аныяктар сигенде

Июль 12-де үнген солунга «Элээди аныяктарже кичээнгей салыр» деп эге-биле Барыын-Хемчик райкүүскомнуң чанында назы четпээннер талазы-биле комиссияның кежигүнү Х. Монгуштуң чүүлү парлаттынган. «Дөң-Терезин» совхозта назы четпээннер-биле ажылдың кошкак тургустунганын ук чүүлде бижээн.

Ол совхозтуң директору Ч. Х. Дожулааның бисте дыңнатканы болза: парлаттынган шүгүмчүлелдиг материалдың изи-биле хемчегни алдывыс. Аныяктарны амгы үеде мал чеминиң белеткелинде хаара туткан.

ЭРЗИНДЕН ИЙИ ЧАГАА

Эрзин районда «Чаа орук» колхозтуң ажыл-ишчилери келир кышка мал чеминиң белеткелин организастыг чорудуп турар.

Соян Алдын-оолдуң удурткан № 1 хой бригадазы 210 тонна планының 135 тонназын кезип белеткээн. Ол ышкаш Ыңаалай Кинаанның хойжу бригадазы 125 тонна сигенни белеткеп алгаш, колхозта бригадалар аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

Колхозтуң Хургалчы болгаш Ямалык аразында тарваа зелёнканы кезип белеткээри-биле Соян Алдын-оолдуң, Ыңаалай Кинаанның, Виктор Хорлуунуң, Чоңуй Балдырның удурткан хойжу звенолары база Азыраа Дооңайның удурткан сигенчи бригадазы август 1-де үш комбайн-биле кестирип кирипкен. Ол ышкаш колхозта сиген белеткелинде Бай-Даг сес чыл школазының өөреникчилери идепкейлиг киржип турарлар.

К. НОМУЛДАЙ.

* * *

Эрзинниң «Мөрен» колхозунуң төвүнге электри чырыы кыппаандан бээр чыл ажа берген. Ол дугайында айтырыгны колхоз баштаар черинге кедээ Советке каш удаа тургузуп келген. Ынчалзажок оон кандыг-даа хемчег алдынмаан.

Чырык кыппайн турарының чылдагааны — электри чагыларының чок болуп турарында. 1956 чылда тургускан чагыларның дөстери ирээнинден хатка кээп ушкан. Оларны чаартып тургуспайн турар.

Удавас школаларга өөредилге чылы эгелээр болгай. Ооң бетинде чагыларны септеп, чаартып кылырын суурнуң чурттакчылары негеп турар.

А. ТАВА.

Четтирдивис

Бистиң бичии уруувус хемертен аар аараан. Кунгуртугда участок эмнелгезиниң эргелекчизи Саая Оттук-оол шинчип көргеш, дораан-на Кызылче чорударын сүмелээн. Бистиң билгенивис ёзугаар ол эмчи база Кызылче кады ужудупкан.

Келгенивис дораан-на А. И. Канунников биле В. А. Курилов ийи эмчи уруувуска дүрген кезиишкин кылган. Бичии кижиниң амы-тыны камгалаттынган — уруувус кадык чаагай чанып келген. Алдын холдуг эмчилерге өөрүшкүнү сеткиливистиң ханызындан илереттивис.

Зоя, Кендек БЕГЗИЛЕР.

«Тере-Хөл» колхоз.

Б. Спасский—Р. Фишер

ОН ИЙИГИ САЛЫГ

РЕЙКЬВИК. август 8. (СЭТА). Делегей чемпиону ат дээн Спасскийниң болгаш Фишерниң аразында маргылдааның он ийиги салыы Исландияның найысылалынга болган. Бо дээрге, кончуг узун маргылдааның таптыг-ла чартык кезииниң салыы. Фишер бодунуң кончуг ынак «е4» деп көжүн деп ойталааш, теве мурнунда оглуун ийи көзенек бурунгаар «С4-че» көшкен. Делегей чемпиону Б. Спасский «е6» көштү кылган.

Ооң дараазында: 2. Кf3 d5 3. d4 Кf6 4. Кс3 Се7 5. Сg5 h6 6. Сh4 0-0 7. е3 Кbd7 8. Лс1 с6 9. Сd3 dс 10. С:с4 в5 11. Сd3 а6... кылдыр ойнаан.

Ынчангаш бо удаада мерээ камгаладыын ойнааны илдең-дир. Бо көштер маргылдааның алдыгы салыында ойнаттынган, ынчалза-даа бо удаада ону өске көштер-биле уламчылаан.

РЕЙКЬЯВИК (СЭТА). Спасский биле Фишерниң аразында он ийиги салыг 41-ги көште соңгаарлаттынган. Кайызы-даа талаңың күжү дең хире.

Телевидение

АВГУСТ 10-ДА
КЫЗЫЛДАН

19.00— Уругларга фильм. «Үзүк кудуруктуг хаван оглу». Мультфильм. ГДР. 19.30— Телемедээлер (тыва дылга). 19.45—«Карактар чүге аңгы-аңгы болгулаарыл». Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.05—«Спортчу хайгаарал». Дамчыдылга. 20.30—«База катап чемпионнар». Хроника-документалдыг фильм. 20.50— Телемедээлер (орус дылга). 21.00— Чарлалдар, реклама. 21.05—22.40—«Аңаа хуулгаазын». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге чаъс чаар, диңмирээр. Барыын утланыышкыныг хаттың дүргени секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы 22—27 градус чылыг болур.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Барыын утланыышкыныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 23-25 градус изиир.

КИНО

АВГУСТ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Сен болгаш мен база бичии Париж» 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17. 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мээң хоорайымның сылдызы» 15, 18.40. «Хольцауге» операциязы» 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өлүм чок гарнизон» 15.30, «Ынак эвес душтуум» 17.20, 19.10, 21 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Трясогузканың Армиязы» 9.30, 11.30, «Трясогузканың Армиязы база катап тулчуушкунда» 13.30, 15.30, «Ойлаттырган аъттарны боолап турары шын бе?» (1-ги, 2-ги кезектери) 17.40, 20.40 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысаалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00863